

॥ वरद उस्त प्रभु तमारो, सदाय रडेजो जवनसडारो ॥

॥ अध्यात्म ॥

(आध्यात्मिक विकासनी नवी ज क्षितिज भोलतुं मासिक)

संस्थापक : परम पूज्य योगेश्वरज

प्रकाशक : सर्वमंगल येरिटेबल ट्रस्ट

आद्य तंत्री : श्री नारायण ज्ञानी

संपादक : श्री तरला देसाई-डॉ. अरुणा ठाकर

व्यवस्थापक : श्री आशिष वी. गोहिल P.966 466 9052

मुद्रण : वृन्दा भूपेन्द्र पटेल, OLD L.I.G 167, आनंदनगर, भावनगर-५

लेखो मोकलवानुं स्थान : ३०१/मूर्तिधाम ड्रीम्स, भगवती नर्सरीनी बाजुमां,
डी.के.पटेल डोल सामे, नारणपुरा, अमदावाद-१३

अध्यात्म' ईमेल अड्रेस : avgohil1@gmail.com

वेब साईट 'SWARGAROHAN.ORG'

ग्राहकोने 'ग्राहक नंबर' सरनामा साथे लभवामां आवे छे ते नोंधी लेवो.

'अध्यात्म' दर मासनी १ तारीजे प्रसिद्ध थशे.

आ अंकना टाईटल पेईज साथे कुल पानां ६८.

छूटक नकल ८-००। दस वर्ष माटे २५०/-

विदेशमां वार्षिक ३। १६५०/-। दस वर्ष माटे १६,५००/-

'अध्यात्म'मां अध्यात्मविषयक लेखो, भजनो, गीतो आवकार्य छे.

'अध्यात्म'नुं वार्षिक लवाजम अंध करेल छे. तेने बढले नवा बननार ग्राहके

ओछामां ओछा बे वर्षनुं लवाजम ३। ५०/- भरवानुं रडेशे.

आ लवाजम ड्राफ्ट अथवा मनीऑर्डरथी नीचेना सरनामे मोकलवानुं रडेशे :

सर्वमंगल येरिटेबल ट्रस्ट

'स्वर्गरोहण', दांता रोड, अंबाज. ता. दांता, ज. : बनासकांठा

पिन कोड : ३८५११० फोन नं. ०२७४८-२६२२६८

॥ जिससनो समग्र संदेश : 'डा' ॥

जिससनो अेक ज संदेश छे : 'डा.' कारण के अे पोताना मृत्युने मान्य राषे छे, आवकारे छे, स्वीकारे छे. 'अे ईश्वरनी ईच्छा छे तो भले अेम ज थाय.' अे विचारे डणवा थई जय छे. अने मृत्युमां पण निरांत अनुभवे छे.

जिसस शूणी पर छे, नीचे पेट्रिक तेमना निकटवर्ती मृत्युने अनुभवी तेमना आत्मा माटे प्रार्थना करतो डोय छे. जिसस तेने साद पाडे छे; 'पेट्रिक, उपर आव. मारे तने कंईक कहेवुं छे.' पेट्रिक डींचे जेया विना कहे छे : 'हुं आपना आत्मा माटे प्रार्थना करुं छुं.' आ सांभणी जिसस जरा डींचा अवाजे, अकणातां कहे छे : 'पेट्रिक आ निरर्थकता छोड अने उपर आव.' पेट्रिके कहुं; 'प्रभु ! हुं निरुपाय छुं.' में तमने कहुं नडोतुं के 'हुं तमारा माटे प्रार्थना करीश ?' जिससे इरी लगलग घांटो पाडी कहुं; 'पेट्रिक, हुं तने छेल्लीवार कहुं छुं के उपर आव. आ ताकीदनुं छे. अे तुं यूकी जशे तो नहि परवडे.' अेटले पेट्रिक पोताना मनमां गणगण छे. 'प्रभु, आ माणस मूरभ छे. हुं तेना आत्मा माटेनी प्रार्थनामां व्यस्त छुं ने ते मने उपर आववा कहे छे !' आभरे ते निसरणी लावी तेमनी शूणीने टेकवी धीमा, भयकाटभर्या पगे यडे छे अने उपर पडोयी कहे छे : 'लो. मडाशय ! आ रह्यो हुं ! डवे आप मने कडेशो के मने शा माटे अडीं ओलाववामां आव्यो ?'

जिससे कहुं; 'पेट्रिक, जे पेलां वृक्षोनी पार तुं आपणुं घर जेई शकीश.' ने पेट्रिक विस्मयथी मूढ बनी जय छे. 'शूणी पर मरी रडेला जिससने वृक्षोनी पार रडेवुं घर डेभाय छे !'

पण पछी समजाय छे, जिसस पृथ्वी साथे अगाध प्रेममां छे. ईश्वर साथे प्रेममां रडेवानो आ अेक ज रस्तो छे. जे तमे जवनने ना कडो छो तो ईश्वरने ना कडो छो.

अेटले जेवा 'डा' कडेशो के तमारी लीतरमांथी कंईक प्रगत थशे, जे प्रार्थना ज डशे; जेनां आंदोलनो तमारा आभा अस्तित्वने लरी दई, तमारा डोवानी निश्चितता प्रसारी, तमारा नहि डोवानी-मृत्युनी डकीकतने निरर्थक सिद्ध करी रडेशे.

'डा' मां अमर्त्य आत्मानो ध्वनि छे. 'ना'मां अंडकारनो निरर्थक धोघाट !

—ओशो

संकलन : श्री कुंदनबेन ज्ञानी

॥ ॐ योगेश्वराय नमः ॥ ॥ ॐ मा सर्वेश्वर्यै नमः ॥

॥ આ અંકની વિશેષતા ॥

(પૂ.શ્રી'મા'ના પ્રેરક પત્રમાં અવતરિત અનુગ્રહનું આકાશ)

‘કોઈપણ દુઃખભરી પરિસ્થિતિ જીવનનો અંત નથી. કદાચ એ નવા જીવન ભણી આગળ વધવાની શક્યતાનું આરંભબિંદુ પણ હોઈ શકે. એટલે તમારા દુઃખનું સમ્માન કરો. અંગત પીડાનો સ્વીકાર કરી, તેની આરપાર જોવું. પૂરી સમજણ વિકસ્યા પછી એમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ મળે જ છે.’

—શ્રી સિઅન ગ્રોવર

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૩

અનુક્રમ

નિવેદન		૫
૧. શ્રીયોગેશ્વરકથામૃત	શ્રી 'મા' સર્વેશ્વરી	૬
૨. ચાલોને સખી, મંગલ પર્વમાં જઈએ	"	૮
૩. શબ્દબ્રહ્મની શક્તિ (પૂ.શ્રી'મા'નો પ્રેરક પત્ર)	"	૯
૪. શબ્દબ્રહ્મનું સામર્થ્ય	શ્રી શંકરાનંદ	૧૧
૫. અનુગ્રહ	શ્રી વિજયભાઈ પુરોહિત	૧૪
૬. સંસારની શ્રેષ્ઠતમ પ્રાર્થના	શ્રી કુંદનબેન જાની	૧૬
૭. આ શરીર છે જ વિનાશી	શ્રી યોગેશ્વરજી	૧૭
૮. જીવનને નગણ્ય ન સમજો	"	૧૯
૯. ચિતા : એક યુનિવર્સિટી	"	૨૨
૧૦. મૃત્યુ	શ્રી રમણ મહર્ષિ	૨૩
૧૧. સિદ્ધાર્થે કહ્યું, '૨થ પાછો લઈ લે'	સંકલન	૨૬
૧૨. મરણની પળ પૂછીને નથી આવતી	શ્રી વિમલા ઠકાર	૨૮
૧૩. હંમેશ મરણનું સ્મરણ રાખો	શ્રી વિનોબા ભાવે	૩૦
૧૪. વ્યાધિ, ઘડપણ ને મૃત્યુ અનિવાર્ય સં.	શ્રી આર.એમ. ઠક્કર	૩૧
૧૫. મૃત્યુ : કબીરજીની દૃષ્ટિએ	શ્રી વલ્લભભાઈ ભક્ત	૩૨
૧૬. મૃત્યુનો બોધ	શ્રી રજનીશજી	૩૩
૧૭. શંકરાચાર્યની કથાનો મર્મ	સંપાદન	૩૪
૧૮. સંન્યાસ, સંન્યાસી, સંન્યાસઆશ્રમ	સંકલન	૩૫
૧૯. ગુરુ : પરમ મુક્તિદાતા	સ્વામી રામદાસ	૩૮
૨૦. ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદની પૂર્ણાહુતિ	શ્રી યોગેશ્વરજી	૩૯
૨૧. ગીતાવિષયક પ્રશ્નોત્તરી	સ્વામી શ્રી તદ્રૂપાનંદ	૪૧
૨૨. જીવન બનાવી જાણ્યું	સંપાદન	૪૩
૨૩. ખુલ્લી કિતાબ	શ્રી અતુલભાઈ કોન્ટ્રાક્ટર	૪૫
૨૪. પૂ.શ્રી'મા'ના આંતરજગતની ઝલક	સંકલન	૫૩
૨૫. કબીરજીનું અનોખું તત્ત્વચિંતન	"	૫૫
૨૬. ભારતીય શિષ્ટાચાર કુમારના એક અંકમાંથી સાભાર		૫૬
૨૭. એક અલૌકિક અનુભવ અને બે કાવ્યો	શ્રી રૂચિત પંડ્યા	૫૯
૨૮. બે કાવ્યરચનાઓ	શ્રી પુણ્યા ઉપાધ્યાય	૬૧
૨૯. જે દિન મરણ આવશે મુજ દ્વારે	શ્રી રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૬૨
૩૦. 'સ્વર્ગારોહણ'નાં પ્રત્યગ્ન પુષ્પ	સંકલન	૬૩

૪

અધ્યાત્મ

નિવેદન : 'વૈરાગીનો સિક્કો : હે પ્રભુ, તું જ મારો છે, હું ફક્ત તારો જ છું'

આપણને ઈશ્વરદર્શી સંત સાથે રહેવાનું સદ્ભાગ્ય સાંપડે કે એમની અમૃતવાણી સાંભળવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થાય તો એ સદાચારી, સાત્ત્વિક જીવન જીવવાનો અવસર બને. પણ એમાંથી 'મોક્ષનો ઉપાય' કે 'સાચા વૈરાગ્યની ચાવી' સાંપડતી નથી કેમકે આપણા ચિત્તમાં દેહ કે દેહસંબંધીઓ પ્રત્યે છૂપો રાગ સંતાપલો હોય છે. ખૂણખાંચરે સુખ-સુવિધા-સગવડ, ધન, પદ, પ્રતિષ્ઠાનો મોહ જળવાયેલો હોય છે. આ ક્યારાથી મલિન ચિત્ત સમર્થ સંત સાથે ૧૦૦ વર્ષ રહીને પણ કષાયમુક્ત થઈ શકતું નથી. કારણ એ છે કે અધ્યાત્મનું બૌદ્ધિક આકર્ષણ છે પણ સંસાર તન-મન-પ્રાણને પ્રિય છે, તે તરફ ઢળી પડાય છે.

જ્યારે પ્રેય તરફથી હટી જઈ, શ્રેય તરફ જવાનો પુરુષાર્થ થાય. ઊઠતાં-બેસતાં, સૂતાં-જાગતાં, આત્મચિત્તનું આત્મરૂપમાં મગ્ન રહેવાની અવસ્થા પ્રાપ્ત થાય, અને સ્વજનવિરહિત સ્થૂળ ખાલીપો જીવવાને આત્મનિર્ભર 'એકાંત' પેદા થાય. તેમજ હર હાલમાં સ્વાધીનતાથી જીવવા સક્ષમ એવો સંન્યાસ સિદ્ધ થાય ત્યારે પોતાનામાં અવતરિત ચૈતન્યની ઓળખ થાય, એના અનુસંધાનમાં જ જીવાય. સ્વસ્વરૂપને ઓળખી, પરમતત્ત્વની પહેચાન કરવા ઉત્સુકની આ આત્મદીક્ષા એના આખા જીવનને અર્ચના બનાવી દે, એનો સઘળો વાણી-વ્યવહાર પ્રાર્થના બને. સઘળા સંબંધો પરમાત્માપ્રેમમૂલક બને. અને સદ્ગુરુ માટેની શ્રદ્ધાનો સ્થાયી સ્વર હૃદયમાં રણકતો, સંકલ્પપૂર્વક પુરુષાર્થ-પ્રાર્થના કરવાની સાધના થાય ત્યારે જીવન સાર્થક થાય. નહિ તો મહામૂલો જન્મ એળે જાય.

'અધ્યાત્મ'ના આ અંકમાં એક ભક્તને પુત્રમૃત્યુજનિત વેદનામાંથી ઉગારી, સાચા વૈરાગ્ય તરફ પ્રેરતો પૂ.શ્રી 'મા'નો સહજ, સુબોધ પત્ર 'પ્રત્યેક સંતમ માનવહૃદય' માટે 'પ્રેમ-કરુણાની શીતળ અમીઘારા'રૂપ છે.

મૃત્યુ એ કોઈ દીવાલ નથી કે જેને માથું પછાડી-પછાડી માણસ દીવાલ જેવો વેદનાજડ બની જાય, એ અમર્ત્ય આત્માની દિશા ખોલી આપતું 'દ્વાર' છે, જે વૈરાગ્યની ચાવીથી ખૂલી શકે છે; આવી આશાયેશ આ પત્ર બંધાવે છે.

'મમત્વનો સિક્કો મારનાર તમને (અનુરક્ત પિતાને) તોડી નાખે એ પહેલાં તમે એને તોડી નાખો અને 'વૈરાગી' (પ્રભુ-અનુરાગી) બની સિક્કો મારો :

'હે પ્રભુ, તું જ મારો છે, હું ફક્ત તારો જ છું.'

પ્રભુને પોતાના કરી, તમે એના બન્યા કે વાત પતી !

ગહન-ગંભીર સમસ્યાનો કેવો સરળ ઉકેલ ! હે કલ્યાણમયી 'મા', આપનાં શ્રીચરણકમળમાં કોટિ કોટિ પ્રણામ.

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૫

॥ શ્રી યોગેશ્વરકથામૃત ॥

દક્ષિણ આફ્રિકાનો પુણ્યપ્રવાસ-દિન ૧૦૮

તા. ૪-૩-૮૩, શુક્રવાર, ફાગણ વદ ૯૪ સં. ૨૦૩૯

કુગર નેશનલ પાર્ક : સ્કુકુઝાથી લીટાબા

સવારે સાડા સાતે મુસાફરી શરૂ કરી સ્કુકુઝાના કેમ્પમાંથી નિહારીકા રવિયા નીકળ્યા. સતારા કેમ્પ, ઓલિફન્ટ કેમ્પ થઈને લીટાબા પહોંચી ગયાં. લગભગ ૧૭૫ કિલોમીટરની આજે મુસાફરી કરી.

માર્ગ તો જંગલથી ભરેલો હતો. માર્ગમાં વોટરબર્ગ, હાયના, ઝિબ્રા, વાંદરા જોવા મળ્યાં. હાથી પણ જોયા. વળી, જુદી જુદી જાતનાં હરણાં-ઈમ્પાલા, કુડુ, સિંગ, એન્ટીલોપ, રીપબર્ક વિગેરે જોવા મળ્યા. હરણાંનો તો ટોળેટોળો જોવા મળે. શિયાળ, શાહમૃગ તથા વિવિધ પ્રાણીઓ પણ સહજ રીતે જોવા મળ્યાં.

પશુ-પ્રાણીઓને જ્યાં પાણી પીવાની મુશ્કેલી હોય ત્યાં પવનચક્કીથી જમીનમાંથી મશીન દ્વારા પાણી કાઢીને ત્યાં તળાવ જેવો પાણીનો સંગ્રહ કરવામાં આવે છે. આ પાર્કમાં હરણાં કે હાથીની કે કોઈ પણ પ્રાણીની વસ્તી વધે તો તેને ખાવાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય, એટલે દર વરસે અમુક પશુ-પ્રાણીઓને ફરજિયાત મારી નાખવામાં આવે છે. આ વાત વિચિત્ર જ ગણાય.

આજે કુડુ જાતનાં મોટાં હરણાં બતાવવામાં આવ્યાં ત્યારે પૂ.શ્રીએ કહ્યું: ગમી જાય તેવાં સારાં દેખાય છે. પણ તે યોનિમાં જવા જેવું નહીં, બદલી કરવા જેવું નહીં હોં !

દૂર બે હાથી હતા. પૂ.શ્રીને દૂરબીનથી જોવા કહ્યું, એટલે પૂ.શ્રીએ દૂરબીનથી જોયું. પણ હાથી બીજી દિશામાં જ મોહું કરીને ઊભો હતો. પૂ.શ્રીએ હાથીને ઉદેશીને કહ્યું : સંતને જોઈને મોહું ફેરવી લેશો, પછી કલ્યાણ ક્યાંથી થશે ? આ જ યોનિમાં રહેવું છે કે શું ?

વળી, પૂ.શ્રી કહેવા લાગ્યા: શ્રી રામકૃષ્ણદેવ કહેતા કે,

૬

અધ્યાત્મ

હાથીને ગમે તેટલીવાર નવડાવીએ પણ તે ધૂળમાં જઈને જ આળોટે, તેમ સંસારીઓને ગમે તેટલો સત્સંગ કરાવીએ પણ પાછા સંસારમાં જ રમણ રહે.

માર્ગમાં વરસાદ શરૂ થયો, એટલે શ્રી મગનભાઈ કહે: મહાત્માજી જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં વરસાદ વરસે છે.

પૂ.શ્રી એ સાંભળીને કહે: હા. શાંતિનો વરસાદ, સંતોષનો વરસાદ, સુખનો વરસાદ, સત્સંગનો વરસાદ. અંતે પ્રાણનો પ્રસાદ, જેનાથી મટે બધા અવસાદ.

નાની નાની વાતોને પણ આધ્યાત્મિક વળાંક આપવાનો સ્વભાવ પૂ.શ્રીમાં સહજ જોવા મળે છે.

આજે માર્ગમાં લ્યુપાન, ઓલિફન્ટ કેમ્પ ગયા, પણ ત્યાં ખાસ કંઈ જોવા ન મળ્યું. ‘લ્યુ’ એટલે સિંહ ને ‘પાન’ એટલે તળાવ, કે જ્યાં ઘણા સિંહો પાણી પીવા આવે. આમ, તે સ્થાને એના નામ પ્રમાણે કંઈક જોવા મળશે એ આશાથી ગયેલાં, પણ ખાસ કશું જ જોવા ન મળ્યું. કારણ કે ત્યાં તળાવમાં પાણી જ ન હતું !

સાંજે ચાર વાગ્યે લીટાબા કેમ્પ આવી ગયાં.

ખીચડી, શાક ને મકાઈનો ચેવડો બનાવ્યો. સાત વાગ્યે ભોજન લીધું.

ગઈ કાલના જેવી જ બધી સગવડો ને ગઈ કાલના જેવો જ મકાનનો-કુટિયાનો આકાર. ફક્ત સ્થળ લીટાબા ને નંબર એ-૧ હતો.

જંગલના એ કેમ્પમાં દુકાન પણ છે, જેમાં બરફ, દૂધ, દહીં, ટામેટાં, બધું જ મળે. જુદી જુદી જાતના જ્યુસ પણ મળે. બધી જ સગવડો અહીં પણ જોવા મળી.

સાંજે પૂ.શ્રી એક કલાક લેખન કરે છે.

સાંજે પ્રાર્થના-ધ્યાનમાં બેઠાં. પછી મેં ડાયરી-નોંધ કરી. નવ વાગ્યે આરામ.

હરિ: ૐ

—શ્રી ‘મા’ સર્વેશ્વરી

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૭

॥ ચાલોને સખી, મંગલ પર્વમાં જઈએ ॥

ચાલોને સખી, મંગલ પર્વમાં જઈએ

મંગલ મિલન પર્વમાં જઈએ...ચાલોને પર્વના પ્રાણ તો જન્મની સાથે વરસોથી વાટે વિચરે સમય સ્થળના નિયમો પાળે

સામે ચાલીને મળશે...ચાલોને પ્રાર્થનાના પાનેતર પહેરી

મંત્રના મંડપે મળીએ

અનાસક્તિના અલંકારથી

જાતને સમજાવી લઈએ...ચાલોને

દેવના દ્વારે શોભે એવા

શૂંગાર સજ્જને જઈએ

સંગી, સાથી સ્વજન ના આવે

એકલા મળવા જઈએ...ચાલોને

પવિત્ર પ્રેમ પૂર્ણ પ્રગટાવી

નિર્ભય થઈને જઈએ

જોતાંવેત જ રૂપ બદલશે

શસ્ત્રો હેઠાં પડશે...ચાલોને

યમરાજ તો દેવ બનીને

પહોંચાડશે પ્રભુદ્વારે

પરમ સખાનું મિલન કરાવી

મંગલ પર્વ મનાવે...ચાલોને

દેવી સ્વરૂપનાં દર્શન પામી

‘સર્વેશ્વરી’ ત્યાં સમાશે

નિત્ય લીલા પરમાત્માની

ત્રિભુવનમાં ગવાશે...ચાલોને

—શ્રી ‘મા’ સર્વેશ્વરી

(રાગ : ચાલોને સાયા-તા.૩-૩-૨૦૧૮)

અધ્યાત્મ

૮

॥ शब्दब्रह्मनी शक्ति ॥

(वेरागी रेवानंद)

[पू. श्री 'मा'नो प्रेरक पत्र]

छियांशं

(१)

किशोर सद्गुरु ने जगादी गये. गारापंग
पस्तु गारे मानव कृपो एतश्च पत्ने
मरुता न साकेपी नोतरे
आ पटना येराज्य लाय जगाडे
तेषा पठले. प्रलनी योन्मा नो कीड
पार पाते ?

मानो तो, साकेष व्यावधारीयोग
योपना उपसया डोप तो न शे लार छे.
जाकी तो दीकरो गुमाव्यो पछा शे
अजिनमां सधु सगपडा एगाम् गडुं.
दरुके शे अजिनमां न सधमा संजपो
एमी दया न ले शे अजिननी जपाला
ज्यो प्रपन येराज्य जगाडो. आपछो
पछा आपडा। दलेन अजिनमां पधरायवानो
जछे. ता ते पडुलो न प्रपन सधमा
संजपो न अलिता रलीने साव दियकने
नली अंगे नज्जो नो अने न येराजी
रियांनं प्रगटे.

दीकरो कथां पिता नो एतो ? तो माना नो
के पत्ननो पछा ते कथां एतो ? एनो एतो
नछा आपडा। न रमडा इने आपलो आपछो
संलापन रम्या न आपरे शे रमडा
रमडा नो एवे लो अत रम्या
नमने पछा रम्या पगर उडो गपो

(२)

किशोर तो गाराछे जपो सिक्को
ने नोएष गारे तेने न ते सिक्को
आरपार कृष्णे अत्यंत पटना धरे.
शे मत्पुनो सिक्को न पापशा न
लांगी नोपे, ताडी नोपे, कीवरी नोपे,
कडी नोपे

एवे येराजी रियांनं, रानी रियांनं,
१ एफेडा योप रियांनं सिक्को
गारशे. ए प्रलनी न गारा छे.
डुं इकत लारो न छुं ?

अंगे नज्जो न अने पीराजो
जन्माव्या, पिदाय क्यदि. कीमे रडा ?
कीने पजगो ?

एवे शीत दीपाववानो या
अपलले.

व्यावधारी पिता वरीते गडीं
पछा मानव वरीते नी गडु।य ते
कुरको जन्मपतां जन्मपतां पतो
रियांनं प्रगट पतानप न
छपट सधुं एमने एरिना
शब्दमां एरिना जन्मने
नज्जने अने एरिना संदेश
धरे.

(मा)

॥ शब्दब्रह्मणुं सामर्थ्य ॥

(परम पूज्य माँ कुछ विशेष ही है।)

परम पूज्य श्री श्री 'माँ' सर्वेश्वरी जी का पत्र श्री 'माँ' का पत्र जीवन में ऐसी दुःखद परिस्थिति में आता है जो अपने आप को संभालने में साधन एवं पथप्रदर्शक बन जाता है। पूज्य श्री 'माँ'ने पत्र क्यों लिखा ? इसके पीछे जो कारण है उस घटना का संक्षेप में वर्णन करना उचित लगता है वह इस प्रकार है। वैसे तो साधारणतया हर कोई सुख दुःख के अनुभवों में से पसार होता है परंतु किसी-किसी के जीवन में ऐसी अकल्पनीय दुःखद घटना घटित हो जाती है जो हृदय को झकझोर देती है। तन मन अंतःकरण से आदमी को नीरस कर देती है। हमारे जीवन में भी एक ऐसी ही दुःखद घटना घटित होती है।

किशोर नाम का तीस वर्ष का युवान पढालिखा और अपने ढंग से अपना व्यवसाय करने में कुशल था। उसकी पसंदगी की लडकी से उसका विवाह हुआ था। विवाह के पश्चात् पति-पत्नी और पूरा परिवार खुश था। समय गुजरते किशोर की धर्मपत्नी ने पुत्र को जन्म दिया। किशोर अब पिता बन गया।

परिवार में खुशी की लहर छा गई किशोर हमारा पुत्र तथा तीन बहनों का इकलौता भाई था एक पौत्र के रूप में एक और पुत्रप्राप्ति का विशेष आनन्द होना स्वाभाविक ही था।

परंतु ईश्वर की योजना में कुछ और ही था। थोड़े दिनों बाद किशोर अपनी पत्नी और पुत्र से मिलने ससुराल गया। ससुराल में पहले जब भी जाता और मान सम्मान मिलता था इस बार वैसा कुछ भी नहीं हुआ। इसके ससुरजी के सिवाय किसी ने बुलाया तक नहीं। अतः मन ही मन दुःखी होकर घर से बाहर आ गया। तब उसकी पत्नी पीछे से, बाहर आई और कहने लगी कि "इतनी जल्दी थी तो क्यों आये ?" इससे दोनों में शब्दों की तकरार बढ़ गई अंत में किशोर ने कहा कि पुत्र को जन्म क्या दिया कि मेरी कोई कीमत ही नहीं मुझे भी कोई और मिल जायेगी। उसकी पत्नी ने सहज भाव से कहा कि सभी तुम्हारा ही इंतजार करके बैठी हैं ना ! सो आ जायेगी। वह फिर वहाँ से निकल गया।

डिसेम्बर : २०२२

११

मनुष्य के अहंकार को जब चोट लगती है उस समय अगर सावधान ना रहे तो विवेक खो बैठता है। उसके साथ भी ऐसा ही हुआ। मन ही मन सोचने लगा कि ऐसी कोई औरत मिल जाये जो थोड़े समय के लिए साथ दें। एक बार अपनी पत्नी को दिखा दूँ, उसका घमण्ड टूट जाए, बाद में अलग हो जाएंगे।

प्रारब्धवश रास्ते में ऐसा सहयोगी मिल गया दोनों में सुहमती बनी और वहाँ से घर ना आकर हरिद्वार चले गए। यहाँ सब दूढ़ कर थक गये अंत में हफ्तेभर के बाद में किशोर का फोन आया और उसने अपनी गलती स्वीकार की। घर वालों ने सांत्वना देकर वापस बुला लिया।

घर आने के बाद उस औरत ने वापस जाने से साफ इन्कार कर दिया। अंत में थककर दोनों के लिए परिवार से अलग रहने की व्यवस्था की गई।

समय गुजरता गया, किशोर ने जैसा सोचा था वैसा ना हुआ जिस पर भरोसा किया वो अपेक्षाकृत व्यावहारिक दृष्टि एवम् आचरण तथा स्वभाव से अलग ही निकला। अब खुद के द्वारा रची हुई जाल में फँस जाने का दुःख खटक ने लगा। साथ ही मित्र और सगे सम्बन्धियों की भली-बुरी बातें, एवम् ताने सुन सुन कर भीतर से टूट गया। जीवन में निराशा छा गई। अपने हृदय की वेदना, न तो किसी को कह सका, नहीं सह सका। अपने अहंकार से अपनी ही जाल में उलझ गया। आंतरिक घूटन के दबाव में हताश हो गया और जीवन से हार गया। दिनांक 26/04/2001 की शाम को स्वयं ही अपनी इच्छा से मृत्यु की शरण स्वीकार कर हमेशा के लिए मौत की गोद में समा गया।

शायद नियति को यही मंजूर था। जब मृत शरीर को घर लाया गया तो उपस्थित सभी लोग दिग्मूढ़ और अवाक् हो गये। आँखों में आसुओं के अलावा कहने सुनने के लिए किसी के पास शेष कुछ न था थोड़ी देर के लिए वातावरण स्थिर हो गया। जैसे समय की गति रुक सी गई। उस दुःखद परिस्थिति में पूज्य श्री विजय भाई बापजी योगीजी की उपस्थिति परिवार के लिए सहायक बनी।

अंतिम क्रिया के बाद सभी लौकिक कार्य एक के बाद एक होते गये। श्री विजयभाई बापजी की उपस्थिति में श्री विजय भाई पण्डित वडोदरावाले द्वारा मृतक की सद्गति हेतु शास्त्रसम्मत विधिपूर्वक अनुष्ठान किया गया। मित्र एवम् सगेसम्बन्धी सांत्वना, धैर्य और

१२

अध्यात्म

हिम्मत देने आते रहें। परंतु हमारे पास आँसु और विलाप करने के अलावा कुछ भी नहीं था। ऐसी दुःखद परिस्थिति में प.पू.श्री'मा' का पत्र मिलता है। जो एक नई दृष्टि देने के साथ मनोव्यथा एवम् दुःख से बाहर निकलने का साधन ही नहीं, अपितु आधार बन जाता है।

पत्र द्वारा प.पू.श्री'मा' विशेष संदेश देकर समझाना चाहती हैं कि सब कुछ क्षणिक एवम् नाशवान है। अरे। एक दिन अपने शरीर को भी अग्नि को सौंपकर खाक कर देना है। तो किसी व्यक्ति या पदार्थ का मोह कैसा ?

'यह मेरा है ऐसा अधिकार जताना अथवा मोहर (सिक्का) मारना ही अज्ञान है। अज्ञान से ही ममत्व उत्पन्न होता है तथा वही दुःख का कारण बनता है। अतः प्रभु की शरण लेकर प्रभु के ही हो जाओ। उसी में सुख और शांति है।'

पत्र की एक और बड़ी विशेषता यह है की पत्र आज से **इक्कीस वर्ष छह मास पहले** मुझे मिला था।

प.पू.श्री'मा' सहित सभी मुझे रेवाशंकर नाम से ही जानते थे परंतु आश्चर्य इस बात का है कि उस पत्र में प.पू.श्री'मा'ने मेरा नाम बदलकर मुझे वैरागी रेवानंद नाम से संबोधित किया। इतना ही नहीं, साथ में लिखा कि अब ज्ञान का दीपक प्रकटाने का अवसर है। एक पिता की जवाबदारी नहीं परंतु मानवता की जिम्मेदारी निभाते वह रेवानन्द प्रकट होता रहे तथा आखिर में सब कुछ छोड़कर हरि के राज्य में, हरि का बनकर जगत को हरि का सन्देश दे।

प.पू.श्री'मा'ने जैसा कहा ठीक वैसा ही हुआ। नौ साल तक सभी जवाबदारी पूर्ण करके **१३ मार्च २०१०** को लौकिक सम्बन्ध विच्छेद कर संन्यास ले लिया अर्थात् हरि के राज्य में प्रवेश, किया। वर्षों पहले प.पू.श्री'मा' ने जो पत्र में लिखा था वह सत्य साबित हुआ। इससे एक बात तो अवश्य, सिद्ध होती है कि प.पू.श्री'मा' कुछ विशेष ही हैं। भविष्य में मेरे जीवन में जो घटित होना था। प.पू.श्री'मा' को वह पहले से ही ज्ञात था अथवा यह जीव जगत-जंजाल से मुक्त हो जाये ऐसा संकल्प कृपाप्रसाद या आशीर्वाद था। यथार्थ सत्य तो प.पू.श्री'मा' ही जाने। अन्य को तो, अपनी बुद्धि की क्षमता अनुसार लगाना ही रहा। 'जय कृपाणु मा'.

—श्री शंकरानंद

(पूर्वाश्रमना श्रीरेवाशंकर पुरोहित)

डिसेम्बर : २०२२

१३

॥ अनुग्रह ॥

पू.श्री'मा' का यह पत्र सेवक-भक्त पर अनुग्रह-वर्षा है, इसमें जो शब्द हैं उनके पिछे भावात्मक बल हैं, उसे सत्यार्थ में श्री'मा' ही यथायोग्य समझती हैं।

पू.श्री'मा' के विराट व्यक्तित्व में से अल्पांश का दर्शन करने वाला, उपर से भाषा का अल्पज्ञानवाला ऐसा मैं, जो भी लिखुंगा वो अधूरा ही होगा। परंतु श्री'मा' का आदेश होने से यथा मति लिखने का प्रयास करता हूँ। जुटी के लिए क्षमा करें।

जीवन का शुभ कार्या में सदुपयोग करना और प्रभु को परम प्रिय, अपना बना कर, प्रभुमय होकर जीना, ये श्री'मा' का जीवन संदेश है। ऐसी मेरी समझ है।

माँ स्वयं प्रभुमय होकर, पूर्ण होश में रहकर जीवन की हर पल का सदुपयोग कर रही है और करवा रही है।

साथ ही पू.'माँ' में अनेक शक्तियों का दर्शन समय समय पर देखा गया है। इसमें से एक शक्ति है, सामने वाले की परख करना। कौन क्या है ? क्या चाहता है, उसकी आंतरिक भूमिका क्या है ? इत्यादि। पू.'माँ' यह भी भली भांती समझती हैं कि, उस जीव के कल्याण हेतु, क्या करना है ! कैसे करना है ! कब करना है। (जैसी जिसकी योग्यता, श्री माँ वैसा ही उसे मार्गदर्शन करती है।) इसलिए पू.'माँ'ने श्री रेवाशंकरभाई के लिए वही किया। जो एक समर्थ सद्गुरु करते हैं।

श्री रेवाशंकरभाई के संस्कारो को जानकर पू.'माँ'ने उन्हें समझाया कि, पुत्र की मृत्यु पर, पुत्रवियोग के दुःखद भावों में अमूल्य जीवन खोने से कोई फायदा नहीं। यह और भी मोहान्ध बनानेवाला दुःखी करने वाला होगा। ऐसा बोध देकर, जीवन का आध्यात्मिक विकास में सदुपयोग करने की जाग्रति प्रदान की। जैसे "अग्निनी ज्वाला जेवो प्रबल वैराग्य जगाओ, ज्वनना सधणा संबंधोथी अलिप्त रडीने सात दिवसनो नही, अनंत

१४

अध्यात्म

જન્મનો એક જ વૈરાગી રેવાનંદજી પ્રગટે. હવે વૈરાગી રેવાનંદ, જ્ઞાની રેવાનંદ, એક હાથે કા યોગી રેવાનંદ સિક્કો મારશે” “હે પ્રભુ તું જ મારો છે,” “હું ફક્ત તારો જ છું.”

ये शब्द इतने सामान्य नहीं हैं ! जितने आसानी से पढ लेते हैं । इन शब्दों ने रेवाशंकरभाई को जाग्रत किया । मानवजीवन का सर्वोच्च ध्येय याद दिलाया, समझाया । इन शब्दों के पिछे माँ की भावना थी कि, जीव, अज्ञानजनित अभिमान से युक्त शुभ और अशुभ सभी कर्मों से मुक्त हो । त्रिताप के दुःखों से आत्यंतिक मुक्ति प्राप्त करे । श्री रेवाशंकरभाई के लिए आध्यात्मिक विकास का योग्य समय जानकर, पू.श्री‘मा’ने यथायोग्य उपाय किया । पू.‘मा’ने निर्मल, अपेक्षारहित, शुभ संकल्प किया, दिव्यशक्तियुक्त अनुग्रह किया, और श्री रेवाशंकर के जीवन में वह शक्ति अवतरित हुई, एवं प्रकट हुआ समझपूर्वक का सन्यास । हो गये स्वामी श्रीशंकरानंदजी । यह श्री‘मा’ का अपने सेवक पर असामान्य एवं अलौकिक अनुग्रह था ।

भगवान अपने भक्तों का हर प्रकार से, हर समय ध्यान रखते हैं, सहयोग करते हैं । धर्म, अर्थ, काम और मोक्ष प्रदान करते हैं । (जैसी भक्त की आवश्यकता वैसा सहयोग करते हैं । ‘योगक्षेम वहाम्यम’) । पू.श्री‘मा’ने यहां पर यह बात चरितार्थ कर दिखाई । तभी तो पू.श्री‘मा’ में भक्तों को भगवान दिखाई देते हैं । शरणागत को आदर्श गुरु दिखाई देते हैं । बालकों को माँ दिखाई देती हैं । ऐसी माँ को प्रणाम, ऐसे भक्तों को भी प्रणाम ।

माँ का अनुग्रह हम सब पर सदा बना रहे । यही प्रार्थना ।

सा. दण्डवत प्रणाम

माँ का बालक

विजय

जय कृपाणु माँ

—श्री विजयभाई पुरोहित

(‘भापञ्ज’)

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૧૫

॥ संसारनी श्रेष्ठतम प्रार्थना ॥

(मृत्योर्मा अमृतं गमय)

ઉપનિષદની આ પ્રાર્થના સંસારની શ્રેષ્ઠતમ પ્રાર્થના છે. આટલી ટૂંકી, આટલી ગહન, આટલી વિરાટ બીજી કોઈ પ્રાર્થના નથી.

पूरी प्रार्थना છે : ‘तमसो मा ज्योतिर्गमय’ ‘હે પ્રભુ, મને અંધકારમાંથી પ્રકાશ તરફ લઈ જા.’ આમાં એક તર્ક છે. અંધકારથી પ્રકાશ તરફનો અર્થ છે. અહંકારથી આત્માની તરફ.

બીજું વચન છે. ‘असत्यथी सत्यनी तरङ् लई ज्ञा’ મેં એક મિથ્યા ‘હું’ માની રાખ્યો છે. અને એમાં મારો અસલી ‘હું’ ઘુપાઈ ગયો છે.

ત્રીજું વચન છે : मृत्योर्मा अमृतं गमय ‘હે પ્રભુ, મને મૃત્યુમાંથી અમૃતની તરફ લઈ જા.’

આ પ્રાર્થનાનો અર્થ એક જ છે. ‘अहंकारथी निरहंकारनी तरङ् लई જાઓ.’ તેનાં ત્રણ ચરણ છે, ત્રણ અભિવ્યક્તિઓ છે.

૧. અંધકારથી પ્રકાશ તરફ

૨. અસત્યથી સત્ય તરફ

૩. મૃત્યુથી અમૃત તરફ

પરંતુ ઈશારો એક છે. મંદિરનાં દ્વાર ત્રણ. પણ પહોંચશો એક જગ્યાએ ! બોધ થશે કે ‘હું કોણ છું.’

આ નાનકડી પ્રાર્થનામાં બધા ઉપનિષદોનો સાર આવી ગયો. પરંતુ તેનું મૌલિક સૂત્ર સમજી લેજો. અહંકાર જાય તો ત્રણેય વાતો પૂરી થઈ જાય.

अहंकार जय तो प्रकाश ज प्रकाश. सत्य ज सत्य. अमृत ज अमृत.

—શ્રી કુંદનબેન જાની

(ગાગરમાં સાગર)

૧૬

અધ્યાત્મ

॥ आ शरीरं एषं विनाशी ॥

वायुरनिलममृतमथेदं भस्मान्तं शरीरम् ।

उं क्रतो स्म कृतं स्मर कतौ स्मरकृतं स्मर ॥

ભાવાર્થ :- જીવનની વર્તમાન લીલાની પરિસ્થિતિ ભલે કામચલાઉ વખતને માટે પણ, એકવાર તો થવાની જ છે. આ પરિવર્તનશીલ જીવનના અવનવા અભિનય પર, એના રમણીય રંગમંચ પર, એક દિવસ અચાનક જ પડદો પડી જવાનો છે. જીવનનું પ્રકૃતિના પદ્મદલ પર પડેલું ઝાકળબિંદુ એક દિવસ જ્ઞાત અથવા અજ્ઞાત રીતે ખરી પડવાનું છે. એવે વખતે સાધકની ભાવના કેવી હોવી જોઈએ ? એ ચિંતિત કે ભયભીત તો ના જ બને. વ્યર્થ વિષાદ પણ ના કરે. પંચમહાભૂતમાંથી પેદા થયેલું આ શરીર છે જ વિનાશી. એ એક દિવસ માટીમાં મળી જવાનું કે ભસ્મીભૂત થઈ જવાનું છે એને સદાને માટે એક સરખી અવસ્થામાં નથી રાખી શકાય તેમ. તો પછી એનો નિર્થક શોક શા માટે કરવો જોઈએ ? જીવનને સારી રીતે સમજાવવાનું જીવ્યાના સંતોષવાળો માનવ મૃત્યુથી ડરતો નથી. ગભરાતો પણ નથી. શરીરના પરિત્યાગનો સમય નિકટ આવે છે ત્યારે એને ઈશ્વરની ઈચ્છા સમજીને એ શાંત અથવા સ્વસ્થ રહે છે.

મૃત્યુને કલ્પનાની રંગોળી પૂરીને છે એનાથી વધારે ક્લેશકારક, જટિલ અળખામણું, અમંગલ અને ભયંકર માની લેવાની જરૂર નથી. અનિવાર્ય છે, આવવાનું જ છે, એવું સમજીને જીવનને ઉત્તરોત્તર જ્યોતિર્ભય કરવા અને મધુતાથી મઢવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આપણે ત્યાં નાનામોટા કેટલાય મંત્રો પ્રચલિત છે. એ મંત્રોમાં આ ઉપનિષદ બે સુંદર, સારવાહી, મહત્વના, જીવનવિકાસમાં મદદરૂપ મહામંત્રોનો ઉમેરો કરે છે 'ૐ કૃતો સ્મરઃ; કૃત સ્મર.'

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૧૭

માનવે મૃત્યુને યાદ રાખવું જોઈએ અને સમજવું જોઈએ કે એક દિવસ એ આવવાનું જ છે. સંસારમાં મમત્વના કે મોહના મિનારા બાંધીને યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ, નથી રહેવાનું. મૃત્યુની એવી સ્મૃતિ અથવા જન્મમૃત્યુ અને સર્જનવિસર્જનના મહાયજ્ઞને કરનાર પરમાત્માની સ્મૃતિ એને સંસારના પરિવર્તનશીલ પદાર્થો તથા વિષયોમાં આસક્ત થવા કે ભાન ભૂલવા નથી દેતી. જીવનના મૂળભૂત ધ્યેયને એ અહર્નિશ પોતાની નજરસમક્ષ રાખીને એ દિશામાં આગળ વધે છે. આ જીવન એક વચગાળાનો મુકામ છે એવું માનીને એનો મોહ નથી રાખતો ને મૃત્યુનો શોક નથી કરતો.

કરેલાં કર્મોનું સ્મરણ કરીને આત્મનિરીક્ષણવૃત્તિને વધારીને જીવનની વિશુદ્ધિના પથ પર આગળ વધવાની પણ એવી જ આવશ્યકતા છે. કરેલાં શુભાશુભ કર્મોને યાદ કરીને જીવનવિકાસની પ્રેરણા મેળવવાની છે. આ જીવનમાં પ્રવેશીને શું કરવાનું હતું અને શું કર્યું એનો વિચાર કરીને ભાવિજીવનને સમુન્નત કરવાનો સંકલ્પ કરવાનો છે.

જે સાધકે આજીવન પરમાત્મપરાયણ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હોય છે તે શરીરના પરિત્યાગ સમયે પરમાત્માની સુખદ સંનિધિની અભિલાષા રાખે છે ને જણાવે છે કે હે પ્રિયતમ પરમાત્મા ! મેં તમને જીવનભર બને તેટલા વધારે પ્રમાણમાં યાદ કર્યા છે તેમ, મારા એ સત્કર્મને સ્મરીને તમે પણ મને તમારો માનીને પ્રેમપૂર્વક યાદ કરો અને અપનાવો એથી મારું જીવન ધન્ય બનશે ને મૃત્યુ મંગલમય જીવનની છેલ્લી ઘડીએ થયેલો મેળાપ પણ મારે માટે પરમ કલ્યાણકારક થઈ પડશે.

આ શ્લોકની ભાવનામાં ક્યાંય હતાશા નથી ભારોભાર આશા અને શ્રદ્ધા સમાયેલી છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(ઉપનિષદનો અમર વારસો)

અધ્યાત્મ

૧૮

॥ જીવનને નગણ્ય ન સમજો ॥

कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छत शतं समाः ।

अवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे ॥

ભાવાર્થ :- ધન, ભોગૈશ્વર્ય, સંપત્તિ અને આ જડચેતનાત્મક સમસ્ત જગત પર કોઈ પણ માનવનો એકાધિકાર નથી. એ બધું પરિવર્તનશીલ અથવા અસ્થાયી છે. પાણીના પરપોટાની પેઠે એક દિવસ પ્રકટીને ફૂટી જવાનું છે. ફૂલની પેઠે ખીલીને કરમાઈ જવાનું છે. સરિતાની પેઠે સલિલથી છલકાઈને છેવટે સુકાઈ જવાનું છે. કોઈક સુકોમળ પત્રની ઉપર ઝાકળનું જલબિંદુ પડે, થોડુંક ઠરે ને ખરી પડે તેમ ક્ષણ બે ક્ષણ રહીને ખરી પડવાનું છે. ધીરા ભગતે એ જ સંદર્ભમાં ગાયું છે કે,

ઝાકળજળ પળમાં વહી જાશે જેમ કાગળમાં પાણી;
કાયાવાડી તારી એમ કરમાશે થઈ જાશે ધૂળધાણી.
પાછળથી પસ્તાશે રે મિથ્યા કરી મારું મારું,
મન તુંહી તુંહી બોલે રે આ સપના જેવું તન છે તારું;
અચાનક ઊડી જાશે રે જેમ દેવતામાં દારૂ.

છતાં પણ એવું જાણીને માનવે નિરાશ નથી થવાનું, સ્મશાનવૈરાગ્યને કેળવીને હતોત્સાહ નથી બનવાનું, અને જીવનના રસને ખોઈ પણ નથી નાખવાનો. જીવનનો સાચો આનંદ આસક્તિને લીધે નહિ જન્મે, આસક્તિમાંથી જ પ્રાદુર્ભાવ પામશે વાસ્તવિક રસ મમત્વમાંથી નહિ પ્રકટે, નિર્મમતામાંથી જ ઊગી નીકળશે. ચિરસ્થાયી અથવા અક્ષય ઉત્સાહ અવિવેક અથવા મોહમાંથી નહિ પ્રકટે. વિવેક અને નિર્મોહમાંથી જ પ્રકટી શકશે. જીવનની ચંચળતા અને જગતની પરિવર્તનશીલતાનું જ્ઞાન થયા પછીથી જીવનનો સાચો અક્ષય આનંદ પેદા થશે. એ પછી અનાસક્તિપૂર્વક વધારે સારી રીતે જીવી શકાશે. આ શ્લોક એની સાક્ષી પૂરે છે.

વેદમાં શતં જીવેમ શરદઃ । શત પશ્યેમ શરદઃ । શતં શ્રુણુયામ શરદઃ । શતં પ્રબ્રવામ શરદઃ । શતમદીનાઃ સ્યામ શરદઃ । શતં ભૂયશ્ચ શરદઃ શતાત । ‘અમે સહુ શરદઃશ્રુતુ સુધી જીવીએ, સો શરદઃશ્રુતુ

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૧૯

સુધી જોઈએ, સાંભળીએ તથા બોલીએ, સો શરદઃશ્રુતુ સુધી દીન બનવાને બદલે સુખી તથા સમૃદ્ધ રહીએ અને એવી રીતે બીજી સો શરદઃશ્રુતુ સુધી જીવતા રહીએ.’ એવું કહીને જીવન પ્રત્યેના પ્રેમનું પ્રદર્શન કરવામાં આવ્યું છે. ક્યાંય જીવનને તિરસ્કારવાનો કે નગણ્ય સમજવાનો સંકેત નથી મળતો. વેદની એ વિચારધારાને અનુસરીને આ શ્લોકમાં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે માનવે જગતની પરિવર્તનશીલતાને સમજ્યા પછી પણ દીર્ઘાયુ થવાનો, સો વરસ સુધી શ્વાસ લેવાનો અથવા સારી પેઠે જીવવાનો સંકલ્પ કરવો જોઈએ. માનવશરીરનો મહિમા ખૂબ જ મોટો છે. એ શરીરમાં પ્રવેશવાનો અવસર મળવા એ એક સર્વોત્તમ સૌભાગ્ય છે. અલબત્ત, જો એને ઓળખી શકાય તો. એ સુંદર પરમાશ્ચર્યકારક શરીર દ્વારા પ્રખરમાં પ્રખર પુરુષાર્થ કરીને પોતાનું ને બીજાનું હિત સાધી શકાય છે અને જીવનમુક્તિના મંગલમય દ્વારને ખોલી દેવાય છે. માટે જ એને શ્રેયસ્કર સમજવામાં આવે છે. એની મદદથી સત્કર્મોનું અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ. ડગલે ને પગલે જાગૃતિપૂર્વક જીવીને જીવનવિકાસના માર્ગે મક્કમતાપૂર્વક આગળ વધવું જોઈએ. કેવળ કર્મના નહિ પરંતુ સત્કર્મોના મહિમાને સમજવો જોઈએ. આ જીવનમાં અનેક પ્રકારની શક્યતાઓ રહેલી છે. તેમને કાઢવાનો અને વિકસાવવાનો બને તેટલો બધો જ પુરુષાર્થ કરી છૂટવો જોઈએ. આ જીવનમાં અનેક પ્રકારની શક્યતાઓ રહેલી છે. પ્રમાદી પુરુષો કશું જ નથી કરી શકતા. એટલે પ્રમાદને પરિત્યાગીને જીવનને ઈચ્છાનુસાર આકાર આપવા માટે આગળ વધવાની આવશ્યકતા છે.

કર્મોને એટલા માટે નથી કરવાનાં કે એમની મદદથી પરલોક અથવા જન્માંતરને સુધારી શકાય. પરલોકને અથવા જન્માંતરને સુધારવાની ભાવના-વૃત્તિ તથા પ્રવૃત્તિ છે તો સારી, પરંતુ એના કેફમાં પડીને અથવા એને આવશ્યકતાથી અધિક મહત્ત્વની માનીને આ લોકને અથવા વર્તમાન જીવન કે જન્મને અન્યાય નથી કરવાનો. આપણે ત્યાં ધર્માનુષ્ઠાનને નામે પરલોકને તથા જન્માંતરને એટલું બધું મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે કે એનો આધાર લેનાર વર્તમાન જન્મ કે જીવનને સુધારવાનો સત્ત્વશીલ કરવાનો કે ઉદાત્ત બનાવવાનો વિચાર નથી કરતો. સઘળા પ્રયત્નો શરીરને છોડ્યા પછીની ગતિ પર જ કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. એ હકીકતને આદર્શ ના કહી શકાય જે

૨૦

અધ્યાત્મ

સત્કર્મ કરવાનું છે તે આ જ લોકમાં, આ જ જીવનમાં, હા એવ કરવાનું છે અને આ જીવનને ઉપર ઉઠાવવા માટે જ કરવાનું છે. આ જીવનને અને જગતને સ્વસ્થ, સુખમય સમૃદ્ધ સમુદ્રત અને શાંત બનાવવાની વૃત્તિ ને પ્રવૃત્તિનો પરિત્યાગ કદાપિ ના કરવો જોઈએ.

ઉપનિષદ જણાવે છે કે જિજ્ઞવિષેત્. જીવવાની ઈચ્છા કરવી જોઈએ, મરવાની નહિ. જીવન જરૂરી છે. જીવન પ્રત્યે નિરાશ થવાની અને અવજ્ઞાવૃત્તિ કેળવવાથી કશું જ નહિ વળે. જે જીવન ઈશ્વરે આપેલું છે તે ઈશ્વરને માટે અને ઈશ્વરની દૈવી દુનિયાને માટે વાપરવું જોઈએ. એની સફળતા તથા સાર્થકતા એમાં જ સમાયેલી છે. એવું જ જીવન શોભારૂપ છે જે ફૂલની પેઠે ફોરમ આપે છે અને અંતે દેવમંદિરમાં સમર્પિત બને છે. જીવનને કૃતાર્થ કરવાનો બીજો કોઈ માર્ગ નથી. માનવ પોતાના જીવનધ્યયને ભૂલી જાય છે તે પ્રકૃતિના પ્રલોભનાત્મક પદાર્થોમાં આસક્ત થાય છે એ એના દુઃખનું, બંધનનું અને એની અશાંતિનું અગત્યનું કારણ છે એ કર્મ કરે અને સંસારમાં શ્વાસ લે તો પણ એની અંદર આસક્તિ ના કરે અને એનાથી અલિપ્ત રહીને પરમાત્મામાં પ્રતિષ્ઠિત બની શકે. જીવન જીવવાની એવી અદ્ભુત કળાનો અભાવ હોવાથી એનું જીવન અવ્યવસ્થિત અને અશાંત બની ગયું છે. આસક્તિ એક પ્રકારનું મરણ અને અનાસક્તિ જીવન છે.

જીવનના મહિમાનું જયગાન ગાનારો આ શ્લોક સૌ કોઈને માટે કામનો છે. એની પ્રેરણાને ઝીલવામાં આવે તો જીવન જ્યોતિર્મય બને. જીવનને સુખશાંતિથી સંપન્ન કરવા માટે કર્મને દોષમય માનીને બાહ્ય જીવનપ્રવૃત્તિનો પરિત્યાગ કરવાનું કહેનારા અને જગત પ્રત્યે તિરસ્કારબુદ્ધિ કેળવવામાં મદદરૂપ બનનારા શ્લોકો તો બીજા કેટલાક મળી આવે, પરંતુ જગતને ઈશ્વરનું આવાસસ્થાન કહીને એને ચાહવાની અને અલિપ્તભાવે એનો ઉપયોગ કરવાની પ્રેરણા પાનારો આ શ્લોક ખરેખર અસાધારણ છે. એનું ઉચિત ગૌરવ કર્યા વિના આપણે નથી રહી શકતા. એ આપણને જીવનવિમુખ નથી બનાવતો, જીવન પ્રત્યે અભિમુખ બનાવે છે, અને એ છતાં પણ નિર્મમતા શીખવે છે, એ એની વિશેષતા છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૨૧

॥ ચિતા : એક યુનિવર્સિટી ॥

સ્મશાનમાં સળગનારી ચિતા મને સદાને માટે અસાધારણ લાગી છે અને આજે પણ લાગ્યા કરે છે કેમકે એમાં અપાર શિક્ષા ને અખૂટ પ્રેરણાની સામગ્રી સમાયેલી છે.

વિવેકથી ભ્રષ્ટ થયેલા અથવા તો અવિવેકથી અંધ થયેલા માણસને તે જાણે કે પોતાની પ્રજ્વલિત જ્યોતિથી જાગ્રત કરે છે ને કહે છે કે સંસારના સારા ને નરસા, નાના ને મોટા બધા પદાર્થોનો અંત આવો છે. સૌનું છેવટનું પરિણામ સરખું છે. વિનાશના અગ્નિમાં આખરે બધા પદાર્થો હોમાઈ જવાના છે. માટે તેમનો મોહ મિથ્યા છે.

અરે, આ સુંદર અને આકર્ષક દેખાતું શરીર પણ છેવટે તો આ જ અવસ્થાને પામવાનું છે. સ્મશાનની ચિતામાં સળગી ને ભસ્મિભૂત થઈને છેવટે શાંત થવાનું છે. માટે તેની મમતા ને તેનો અહંકાર છોડ. તેના મોહનો ત્યાગ કર. તેને માટે ન કરવાનાં કામો કરવાનું મૂકી દે. બળ, રૂપ, યૌવન કે ધન કશાનું ગુમાન ના કરીશ. ભલભલાં બળવાન, રૂપવાન, ધનવાન ને યુવાન સ્ત્રીપુરુષો મારા જેવી લાખો ચિતામાં સ્વાહા થઈ ગયાં છે.

માટે અહંકારનો ત્યાગ કર. ભલાઈને ગ્રહણ કર અને આ દુનિયાની કર્મભૂમિમાં એવાં કર્મ કર જેથી મૃત્યુની છાયા પડવા છતાં, મૃત્યુની સોડમાં સૂતા છતાં પણ અમર બની જાય. મૃત્યુ તારું ન થાય પણ મૃત્યુનું થાય. ને તારે લીધે મૃત્યુ યશસ્વી બની જાય.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

(‘પ્રકાશના પંથે’)

૨૨

અધ્યાત્મ

॥ मृत्यु ॥

प्रश्न : मृत्यु विशेष आप शुं मानो છો ?

उत्तर : मृत्यु सद्भागीने मणे છે, સંતાપ પાછળ રહી જનારને હોય છે. જે જીવે છે એને શરીરની જરૂરિયાતોને વશ વર્તીને ચાલવું પડે છે. દિવસ ઊગ્યો નથી ને માલિશ કરવાનું, ન્હાવાનું, ખાવા-પીવાનું વગેરે વગેરે ચાલ્યા જ કરે છે, એનો અંત નથી હોતો.

આપણે જે શરીરનો ભાર સતત અનભિજ્ઞપણે વહ્યા કરીએ છીએ તે ઊંચકવા મર્યા પછી ચાર માણસો જોઈએ છે. (જો કે, જ્યાં સુધી શરીરમાં ચેતન હોય છે ત્યાં સુધી એનો ભાર નથી લાગતો.)

મૃત્યુરહિતતા જે આપણી સાચી પ્રકૃતિ છે, એ શરીરને આપણે નાહકની લાગુ પાડી માની લઈએ છીએ કે, એ કાયમ રહેશે; અને જે ખરેખર અમર્ત્ય છે એનું દર્શન ચૂકી જઈએ છીએ. આમ થવાનું કારણ આપણી શરીર સાથેની તદ્દાકારતા છે.

જેમ ભારે બોજો ઉપાડતો કોઈ મજૂર નિર્ધારિત સ્થળે તે પહોંચાડી હાથ અનુભવે છે તેમ જ્ઞાનીએ પણ શરીર ફગાવવા હર કોઈ પળે તત્પર રહેવું જોઈએ.

પ્રશ્ન : પુનર્જન્મ હોય છે ?

ઉત્તર : જો જન્મ છે તો એક નહિ, પુનર્જન્મોની હારમાળા હોવાની. તમે આ જન્મ જેવી રીતે અને જેમ મેળવ્યો એવી જ રીતે અને એ જ કારણે તમારા અન્ય જન્મોની વણજાર હોવાની.

પણ જન્મ કોને હોય છે ? જન્મ અને મૃત્યુ તમારાં હોય છે

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૨૩

કે તમારાથી પૃથક્ કોઈનાં હોય છે ? જો એ જાણશો તો સત્ય મેળવશો અને એ સત્ય તમારાં બધાં કર્મોને નામશેષ કરી, તમને તમારા તમામ જન્મોથી મુક્ત કરશે. ગ્રન્થો કહે છે તેમ, જ્ઞાનની એક નાનકડી ચિનગારીથી અજ્ઞાનના દાડુગોળોનો પર્વત ભસ્મીભૂત થઈ જાય છે.

પ્રશ્ન : બાળકને અકાળે મૃત્યુ કેમ આવે છે ?

ઉત્તર : બાળકનું આ જિંદગીનું પ્રારંભ પૂરું થતાં એ મૃત્યુ પામે છે. તેથી એને બાળકનું કર્મ કહી શકાય.

પણ માતાપિતા એનો શોક કરે અથવા ‘બાળક આપણું નહોતું, તે ઈશ્વરનું જ હતું, એણે આપ્યું અને એણે લઈ લીધું’ એવું માની શાંત રહી શકે.

પ્રશ્ન : જો વ્યક્તિ લાંબું જીવે તો જ તેને સાક્ષાત્કાર કરવાના પ્રયત્નો પૂર્ણ કરવાની વધારે તક મળે ?

ઉત્તર : જે મનુષ્ય વહેલો મૃત્યુ પામે એનો પુનર્જન્મ જલ્દી થાય અને તેને આ જન્મમાં જે વધારે જીવે છે તે વ્યક્તિ કરતાં આત્મસાક્ષાત્કારની વધારે સારી તકો બીજા જન્મમાં મળે.

પ્રશ્ન : મુક્તિ મૃત્યુ પહેલાં મળી શકે કે મૃત્યુ બાદ જ મળે ?

ઉત્તર : મૃત્યુ કોને છે ? શરીર કે જે મરે છે, એનાથી તમે નિદ્રા દરમ્યાન અભિન્ન હો છો ખરા ? તમે સૂઓ છો ત્યારે શરીર નથી હોતું પણ તમે તો હો છો. જે હંમેશ નથી રહી શકતું તે સાચું ન હોઈ શકે. તમે હંમેશ છો તેથી કેવળ તમે જ સાચા છો.

મુક્તિ જીવન દરમ્યાન જ મળે પણ જો તમે આખા જીવન દરમ્યાન ઈશ્વરનો વિચાર ન કર્યો હોય નિરંતર ઈશ્વરનું ધ્યાન ન ધર્યું હોય તો મૃત્યુવેળા ઈશ્વરનો વિચાર આવવો શક્ય નહિ બને.

૨૪

અધ્યાત્મ

પ્રશ્ન : મેં મારો પુત્ર યુદ્ધમાં ગુમાવ્યો છે મારે તેની મુક્તિ માટે શું કરવું ?

ઉત્તર : તમે વિચારવાને કારણે વ્યથિત છો. ચિંતા મનનું સર્જન છે. તમારો સાચો સ્વભાવ શાંતિ છે. શાંતિ મેળવવાની નથી હોતી. એ આપણો સ્વભાવ છે. આશ્વસ્ત થવા તમે આવો પ્રતિભાવ ધારી શકો કે, ‘ઈશ્વરે આપ્યો અને ઈશ્વરે લઈ લીધો. એ કરે તે ખરું !’ બાકી સાચો ઉપાય તો તમારા સાચા સ્વભાવને પારખવાનો છે. તમે તમારા પુત્રનું અસ્તિત્વ નહિ હોવાની લાગણી અનુભવવાથી ઉદાસ થાઓ છો પણ જો તમે જાણતા હોત કે એ તો છે જ; તો તમે ઉદાસ ન થાત. તો એનો અર્થ એ થયો કે ઉદાસીનું મૂળ માનસિક છે. એ વાસ્તવિક નથી.

એક વાર્તા છે, જેમાં બે છોકરાઓ યાત્રાએ નીકળ્યા હોય છે. એમાંથી એકના મૃત્યુના સમાચાર આવ્યા પણ એમાં ખોટી વ્યક્તિને મૃત્યુ જાહેર કરાયેલી ! એટલે થયું એવું કે, જેણે પોતાનો પુત્ર ખરેખર ગુમાવી દીધેલો એ ‘મા’ હંમેશની જેમ આનંદથી હરતી-ફરતી હતી અને જેનો પુત્ર હયાત હતો એ ‘મા’ હૈયાફાટ રુદન કરતી હતી !

તેથી કોઈ પદાર્થ કે પરિસ્થિતિ નહિ, કેવળ આપણો વિચાર જ ઉદાસીને જન્મ આપે છે. તમારો પુત્ર આત્મામાંથી આવ્યો અને આત્મામાં પાછો ગયો. એટલે તમારો પુત્ર હંમેશ છે જ. તમે તેને ગુમાવેલો વિચારો છો. તમે તમારા મનમાં પુત્ર સર્જો છો અને વિચારો છો કે તે ખોવાઈ ગયો. પણ આત્મારૂપે તે હંમેશ છે જ.

—શ્રી રમણ મહર્ષિ

(શ્રી રમણ મહર્ષિના સાન્નિધ્યમાં)

॥ સિદ્ધાર્થે કહ્યું : ‘રથ પાછો લઈ લે’ ॥

સિદ્ધાર્થને માતાપિતાએ રાજમહેલમાં એવી રીતે રાખ્યા હતા કે એ ના કોઈ બીમારને જુએ, ના વૃદ્ધને જુએ કે ના મૃત્યુનું દર્શન થાય. એમણે મહેલને મોટું જેલખાનું બનાવીને રાખ્યા હતા.

એક દિવસ એ બહાર ગયા, બીમારને જોયો. આ બીમારી છે. દરેકને વ્યાધિ-(આધિભૌતિક, આધિદૈવિક, આધ્યાત્મિક) થાય. સિદ્ધાર્થે પૂછ્યું; ‘મને પણ થશે ?’ ઉત્તર મળ્યો ‘હા’.

પછી એક એવી વ્યક્તિ જોઈ, જેનાં અંગ ઢીલાં પડી ગયાં છે, ગળી ગયાં છે, ઈન્દ્રિયો સ્વાધીન નથી. આ શું છે ? આ ઘડપણ છે, શરીરનો ધર્મ છે, દરેકને આમાંથી પસાર થવું પડે છે. ‘તમે પણ ઘરડા થશો.’

રથ આગળ જતાં સિદ્ધાર્થે ચાર વ્યક્તિઓના ખભા પર કોઈની મહાયાત્રા જોઈ. ‘આ મૃતદેહ છે. એને અગ્નિસંસ્કાર માટે લઈ જવાય છે.’ એમ જાણતાં પૂછ્યું; ‘મારે પણ આ અવસ્થામાં આવવું પડશે ?’ સારથિએ ‘હા’ કહેતાં તેને કહેવામાં આવ્યું; ‘રથ પાછો લઈ લે.’

આ ‘રથ પાછો લઈ લે’નો અર્થ ક્યારે સમજશો ભાઈ. આ વાક્યમાં જે મહાકાવ્ય છે તે જે દિવસે વાંચી શકીશું ત્યારે જીવન બદલાઈ જશે. રથ પાછો લઈ લેવો એટલે વાસના, વિચારો, વિકારો, મહત્વાકાંક્ષાઓનો રથ પાછો લઈ લે. ‘સ્વસ્થાનમાં જાઓ અર્થાત્ સંસ્કારો-અહમ્ને આત્મા પાસે લઈ ચાલો.’

સિદ્ધાર્થને દુઃખ ન થયું, શોક થયો. દુઃખ ચિત્તની અહંકારની પ્રતિક્રિયા માત્ર છે. એક દિવસ મારે પણ આવું થવું પડશે શું ? ને ચાલ્યા આત્મદયામાં, દીનતામાં જે વિવશતામાં, લાચારીમાં પરિણમી, મિથ્યા શહાદતના ભાવમાં લઈ જશે. એમાં સામર્થ્ય નહિ, નિર્બળતા હશે.

જ્યારે શોક તો એક ચિનગારી છે. એક એવો અગ્નિ કે જે અંદરના કચરાને બાળીને ભસ્મ કરી દે છે. એટલે શોકસંતપ્ત સિદ્ધાર્થે રોગ, ઘડપણ ને મૃત્યુની વ્યથાને આખા માનવજીવન સાથે જોડી દીધી.

સવારથી સાંજ સુધી થનારી ઘટનાઓને જે સમગ્રતા સાથે જોડતો જાય છે તે મુક્ત થતો જાય છે, એમાં બંધાતો નથી.

તમે એટલું ધ્યાનમાં રાખો કે, જેનો આદિ-અંત છે એ શરીર અમર નથી. પણ શરીરની અંદર જ છે એનો જન્મ પણ નથી થયો ને તે મરણે પણ નહિ.

આપ ભોગમાં ન ફસાશો, ન ત્યાગમાં, ન રાગમાં અટવાશો, ન વિરાગની જાળમાં. તો જ સહજતાની ઉપલબ્ધિ થશે.

લોક જો એમ કહે કે ‘એક દિવસ તો મરવાના જ છીએ તો પછી આજની ઘડીમાં સૌંદર્યની શી જરૂર ? બધું મિથ્યા છે તો વ્યવસ્થાની શી જરૂર ?’ જીવનમાં સૌંદર્ય, અભિરુચિ, સંગીત, સંવાદ કશાની જરૂર નથી. ફાવે તેમ જીવી નાખો. આ જીવવાનું નથી.

પણ એવું અવધાન રાખો કે ‘જેનો આરંભ છે તેનો અંત છે.’ પણ એમાંથી ગૌરવપૂર્વક પસાર થાઓ. વિવશ ન બનો. સ્વાધીનતા જીવો. જે સાવધાન રહેશે તેનું પ્રત્યેક કર્મ કુશળ હશે. સાધના એટલે જ સાવધાનતાનો અભ્યાસ. આ નંદાદીપ પ્રજ્વલિત રહેશે તો પ્રત્યેક ઘટનાને સમગ્રતા સાથે જોડીને જોઈ શકશો.

આપના શરીરમાં જે પ્રવાહ છે, અણુપરમાણુ છે, એ પ્રતિપળે બદલાતા જાય છે. તમે રોકાયેલા રહેશો એટલે બાળક રોકાતું નથી. એ આપને કિશોરાવસ્થામાં લઈ જાય છે. યુવાની વૃદ્ધત્વ આપી દેશે. મૃત્યુ માટે તૈયાર નથી એમ કહેવાથી એ રોકાશે નહિ.

મૃત્યુ કોઈનેય સમેટવા દેતું નથી. આવીને એમ જ ઊભું રહે છે. હાથ પકડીને લઈ જાય છે. મૃત્યુ જેવો કોઈ સખા નથી. એટલો અધીર છે કે પળ માટેય રોકાવાનું જાણતું નથી. પોતાના સ્વરૂપમાં ભેળવીને જ રહે છે, જેથી આપનું કંઈ બાકી ન રહે.

સાપની કાંચળીની જેમ આપનો દેહ રહી જાય છે, સત્ત્વને તે લઈ જાય છે. આ પરમ મિત્ર સદૈવ દરવાજા પર ચિર પ્રતીક્ષામાં ઊભો છે, એટલું ખ્યાલ રાખો. બાકી બધું સુલભ છે !

—સંકલન

(‘જીવનયોગ’)

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૨૭

॥ મરણની પળ પૂછીને નથી આવતી ॥

જે જન્મે છે, એ મરવાના તો છે જ; એમાં આપણે પણ છીએ. પરંતુ મરણની પળ કોઈને પૂછીને નથી આવતી કે આવું ? હવે તું તૈયાર છે ? તો આપણા માટે મરણની ઘડી પૂછ્યા વગર આવી જાય છે—કોઈ પણ તૈયારી વિના, ઈચ્છા વિના.

પાનખર ઋતુમાં સૂકાં પર્ણ વૃક્ષની જુદાં પડવાં જાણે કે આતુર હોય એમ જરાક પવનનો સપાટો આવ્યો અને એ ડાળીથી જુદાં થાય છે, ધરતીની ગોદમાં પડે છે. એમાં વૃક્ષને કોઈ દુઃખ નથી, નથી સૂકાં પર્ણને દુઃખ. એ જુદા પડવાની ક્રિયામાં મધુરતા છે, સ્વીકારની સુંદરતા છે. નવી કૂંપળો આવવાની તૈયારી કરી દે છે. સૂકાં પાન વિસર્જિત થઈ, નવસર્જન માટે સ્થાન કરી દે છે.

અને જગતમાં જુઓ તો માનવ રોજ માણસોને મરતા જુએ છે છતાં પોતાના મરણનો વિચાર જ નથી કરતા. એ ભૂલી જાય છે કે મૃત્યુની ઘડી ગમે ત્યારે આવી શકે છે.

શરીરના રોગમાં સપડાતાં, બીમાર થતાં છતાં ભૂલી જાય છે કે મારું સ્વાસ્થ્ય પણ બગડી શકે છે. અને વૃદ્ધત્વ શું છે ? મૃત્યુનું મહાદ્વાર છે. એમાંથી રાજ્યારોહણની જેમ કોઈ પસાર થતું નથી. રડતાં, કકળતાં, ચીસો પાડતાં, કણસતાં, નીચી મુંડીએ, ઢીલા ખભા રાખીને જાય છે. શું મૃત્યુ સાથેનું મિલન આટલું કરુણ હોય ? એ મહોત્સવ કેમ ન બની શકે ? એમાં પાનખર જેવી સહજતા કેમ ન હોય ? મૃત્યુ શું કોઈ સંકટ છે ?

૨૮

અધ્યાત્મ

મૃત્યુ તો જીવનનું અવિભાજ્ય અંગ છે, જેમ જન્મ ! મૃત્યુ જો ન હોય તો જન્મનું કોઈ સૌંદર્ય નથી. બાળક હતા ત્યારે અજ્ઞાની હતા. જુવાન થયા ત્યારે ઉચ્છૃંખલ બન્યા. વૃદ્ધ થયા ત્યારે ઢીલા પડી ગયા. તો જીવ્યા ક્યારે ? આપ લોકોનું જીવવાનું ક્યારે બનશે ?

જેનો આરંભ છે તેનો અંત છે, આ તથ્યને પહેલાં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. જીવનને એક છેડે જન્મ છે તો બીજા છેડે મૃત્યુ લખાયેલું છે, એને ટાળી નહિ શકો. તો સૌથી પહેલાં એક નજરમાં જીવનની પૂરી રેખા જોઈ લ્યો. એક છેડે ઊભા છીએ, બીજા છેડા પર જવાનું છે તે સમજી લો. જેણે આદિ અને અંત એક જ દષ્ટિમાં જોઈ લીધા. એને સંસારમાં કંઈ પણ બાંધી શકશે નહિ. અમે બહુ સરળ યુક્તિ બતાવી રહ્યા છીએ. આ ચાવી હાથમાં પકડી લેજો પછી કોઈના પર આપને આધાર નહીં રાખવો પડે.

જેનો આદિ તેનો અંત, જેની શરૂઆત તેની સમાપ્તિ. જેની રચના તેનું વિઘટન. આ સત્યનું જો આપ સેવન કરશો, એને સમગ્રતામાં ધારણ કરશો તો જીવન બદલાઈ જશે.

—શ્રી વિમલા ઠકાર

સ્વામી રામે કહ્યું : ‘એક ઘર જેવું છોડ્યું કે બધાં ઘર મારાં થઈ ગયાં. એક આપણું છોડ્યું કે સમગ્ર આકાશ મારું આંગણું બની ગયું !’

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૨૯

॥ હંમેશ મરણનું સ્મરણ રાખો ॥

મરણનું સ્મરણ રાખીને જીવવાની જરૂર એટલા માટે છે કે મરણની ભયાનકતાનો સામનો કરી શકાય, તેની સામે તોડ કાઢી શકાય.

એકનાથના જીવનનો એક પ્રસંગ છે. તેમને એક ગૃહસ્થે પૂછ્યું, ‘મહારાજ, તમારું જીવન કેટલું સાદું ને નિષ્પાપ ! અમારું કેમ એવું નથી ?’

એકનાથે કહ્યું ‘મારી વાત હમણાં રહેવા દે. તારું આજથી સાત દિવસ પછી મરણ છે.’ એકનાથ ખોટું તો બોલે નહિ. પેલા ગૃહસ્થને થયું; ‘બસ સાત જ દિવસ ! ફક્ત ૧૬૮ કલાક જ ! હવે શું થાય ?’ તે ઝટપટ ઘરે ગયો. કંઈ સૂઝે નહિ. બધી આપ-લેની વાત, સોંપણીની વાત કરવા માંડી. પછી તે માંદો પડ્યો. પથારીમાં છ દહાડા ગયા. સાતમે દહાડે એકનાથ આવ્યા પૂછ્યું; ‘કેમ છે ?’ તેણે કહ્યું; ‘જાઉં છું હવે.’

એકનાથે પૂછ્યું; આ છ દિવસમાં કેટલું પાપ થયું ? તેણે જવાબ આપ્યો ? ‘પાપનો વિચાર કરવાનો વખત જ ક્યાં હતો ? નજર સામે મરણ જ ધૂમ્યા કરતું હતું.’

ત્યારે એકનાથે કહ્યું; ‘અમારું જીવન નિષ્પાપ કેમ છે તેનો જવાબ તને મળી ગયો ને ?’ મરણનો વાઘ હંમેશાં ધૂરકતો ઊભો હોય ત્યારે પાપ કરવાનું સૂઝે ક્યાંથી ? પાપ કરવા માટે પણ એક પ્રકારની નિરાંત જોઈએ.

મરણનું હંમેશ સ્મરણ રાખવું એ પાપમાંથી મુક્ત રહેવાનો રામબાણ ઈલાજ છે.

—વિનોબા ભાવે
(ગીતા પ્રવચનો)

૩૦

અધ્યાત્મ

॥ વ્યાધિ, ઘડપણ ને મૃત્યુ અનિવાર્ય ॥

કોઈ પ્રિયજનના મૃત્યુના પ્રસંગે મૂઢ લોકો એવું નથી વિચારતા કે ‘મારા એકલાના જ પ્રિયજનને વ્યાધિ, ઘડપણ કે મૃત્યુના શિકાર થવું પડ્યું એવું ક્યાં છે ? આ તો સમસ્ત સંસારનો ધર્મ છે.’ પ્રાણીમાત્ર જરા ને મૃત્યુના પાશમાં બંધાયેલું જ છે.

મૂઢ લોકો વિવેકકાંધ થઈ શોકસાગરમાં ડૂબ્યા કરે છે ને કિંકર્તવ્યમૂઢ થઈ જાય છે. નથી તેમને અન્ન ભાવતું કે નથી તો પાણી ભાવતું. એમના શરીરની કાંતિ ક્ષીણ થઈ જાય છે. કામકાજ બધું બંધ થઈ જાય છે. એમની આ દશા જોઈ દુશ્મનો આનંદ માણે છે કે, આનો સ્વજન તો ગયો હવે આ પણ જવાનો જ.

પરંતુ બુદ્ધિશાળી, વિવેકી મનુષ્યોની વાત જુદી જ છે. તે જરા, વ્યાધિ, નાશનો શિકાર થાય ત્યારે યથાર્થ રીતે વિચારે છે કે, ‘આ વિકારોથી જગતનું કોઈ માણસ બચ્યું નથી.’ અને પોતાના અંતઃકરણમાંથી શોકરૂપી વિષાક્ત બાણ કાઢીને ફેંકી દે છે.

—સંકલન : પ્રો. આર. એમ. ઠક્કર
(બુદ્ધની અમૃતવાણી)

॥ મૃત્યુ : કબીરજીની દૃષ્ટિએ ॥

મૃત્યુ એવો પ્રસંગ છે જ્યારે સ્નેહીજનની વિદાય, રહેલા આત્મજનોને આઘાત આપી જાય છે. આવા પ્રસંગને કબીરસાહેબ બહુ જ સરળતાથી સમજાવે છે. મૃત્યુના દુઃખને તેઓશ્રી કન્યાવિદાયના દુઃખ સાથે સરખાવે છે. નવવધૂને પતિગૃહે જવાનું દુઃખ નથી. આનંદ છે; છતાં પિયર છોડવાનું દુઃખ રહે જ છે. તે જ રીતે મરનારને જ્યાં જવાનું છે તે દુઃખનું કારણ નથી પણ અત્રે બાંધેલ ભાવસંબંધોને છોડીને જવું પડે છે, તેનાથી તેનું હૃદય વ્યથિત થાય છે.

કબીરજી પોતાની આગવી વાણીમાં કહે છે :

‘કર લે શ્રૃંગાર ચતુર અલબેલી, સાજન કે ઘર જાના હોગા
મિટ્ટી ઉઠાવન, મિટ્ટી બિછાવન, મિટ્ટી મેં મિલ જાના હોગા
નાહ લે, ધો લે, શીશ ગૂંથા લે, ફિર વહા સે નહિ આના હોગા’
કબીરજીની એક સુપ્રસિદ્ધ સાખી છે :

‘જબ તુમ આયો જગ મેં જગ હસે તુમ રોય
કરણી ઐસી કર ચલો, તુ હસે જગ રોય.’

‘ખાક મેં ખપ જાના બંદા, માટી મેં મિલ જાના
તુમ મત કરો અભિમાના, એક દિન પવન સે ઉડ જાના’
એક પદમાં કબીરજી દેહ અને આત્માના પ્રેમસંબંધની વાત કરતાં કહે છે; શરીરમાંથી આત્મા જતો રહેતાં, શરીરની કાંઈ કિંમત રહેતી નથી :

‘કાયી માટીનો ઘાટ ઘડુલો પળમાં ફૂટી જાય
પરદેશીની પ્રીતડી એક પળમાં તૂટી જાય.’
એક ભજનમાં કબીરજી જીવનની વાસ્તવિકતા સ્પષ્ટ કરે છે :
‘અંત સમે સહુ મેલી જાશે, પલ મેં થાશે પરાયો જ
જમ રે જોરાવર લઈ જાશે, પલમેં ચોરાશીમે ઠેલીજી’

—શ્રી વલ્લભભાઈ ભક્ત (કબીર વિશેષ)

॥ मृत्युनो बोध ॥

ज्यां सुधी व्यक्तिने मृत्युनो ठीक बोध नथी थतो त्यां सुधी ज्वन संबंघमां ते विचारतो नथी.

मृत्यु ज जगाडे छे. जे ज्वन तमे ज्वी रखा छो ते जे काले रडेवानुं ज न छोय तो तेनुं मूल्य शुं ?

मृत्यु ज जज्ञावशे के जेने तमे ज्वन मानी रखा छो ते ज्वन नथी. तमे अे ज्वनने शोधो, जेने मृत्यु मिटावी न शके. कारण के अे ज ज्वन छे, जे अमृत छे.

जे आवुं ज्वन नथी तो जे कारणे आपणे ज्वी रखा छीअे ते नरी मूढता छे. जे अेवुं कंईक छोय, जेनो अंत न छोय तो ज आ ज्वनमां कोई सार छोई शके. आ ज्वननो अेक ज उपयोग थई शके छे के ते कोई महत्तर ज्वनमां जवानुं साधन बनी जाय.

मृत्यु ज बतावे छे के आ कोई अंत नथी. अे यात्रापथ छे, मंजिल नथी. मंजिल तो शोधवानी छे.

जे कोई समजदार छोय तो बीजानुं मृत्यु पज्ञ सज्ञग करी दे छे के आपणुं मृत्यु पज्ञ नज्जक छे. मृत्युनो बोध धार्मिक थवानी प्रेरणा आपे छे. मृत्यु वरदान बने छे.

अलभत्त, मृत्यु प्रत्ये सयेत छोवानो अर्थ लयभीत थवुं नथी. जे सयेत छोय छे ते मृत्युनी पार जवानो उपाय करवा लागे छे. तेनो मृत्युनो लय नष्ट थई जाय छे.

मृत्युथी बयवानो कोई उपाय नथी. अेक ज उपाय अेने जेवानो, समजवानो छे, जेनाथी आपणी अंदर कोई अेक तत्त्वने शोधीअे, जेनुं मृत्यु नथी, जे अंदर छुपायेल छे.

परंतु, अमृत प्रत्ये तेनी ज दृष्टि जाय छे, जे मृत्युने जेवामां ठीकठीक सङ्ग थई गयो छे. कारण के मृत्युनी पार अमृत छे. जे मृत्युनो साक्षात्कार करी ले छे. तेनुं कोई मृत्यु नथी.

—श्री रजनीशज्ज

डिसेम्बर : २०२२

३३

॥ शंकराचार्यनी कथानो मर्म ॥

शंकराचार्यनी कथा ખૂબ મજાની છે. શંકર નદીમાં સ્નાન કરવા ગયા હતા. અને એક મગરે તેમનો પગ પકડી લીધો. ‘મા’ કિનારે આકંઠ કરતી, ચીસો પાડે છે કે મારા દીકરાને બચાવો. પણ આવી સ્થિતિમાં કોણ બચાવવા જાય ? શંકરે ‘મા’ને કહ્યું; ‘હવે એક જ ઉપાય છે. ‘મા’ તું કહી દે કે હું બચી જઈશ તો સંન્યાસ લઈશ. તો હું પરમાત્માને પ્રાર્થના કરું. બાકી, બચવામાં શો સાર છે ? જો સંન્યાસ ન લેવાય તો ભલે મૃત્યુ થતું.’ આવી સ્થિતિમાં કઈ ‘મા’ આજ્ઞા ન આપે ? ભલે સંન્યાસી થશે પણ બચશે તો ખરો ને ? ‘મા’ સામે બે જ વિકલ્પ હતા. મૃત્યુ અથવા સંન્યાસ.

ધ્યાનમાં રહે કે આપણા બધાં સામે આ જ વિકલ્પ છે : મૃત્યુ અથવા સંન્યાસ.

શંકરે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી ને મગરે તેનો પગ છોડી દીધો. આ કથા બહુ મધુર છે. વાસ્તવમાં આપણા પગ પણ મગરોએ પકડ્યા છે. મગરો અનેક પ્રકારના છે. નદીમાં જ નહિ, રસ્તા પર, ઘરમાં, દુકાનોમાં, બજારોમાં જાતજાતના મગરો છે. કોઈના પગને ધને, કોઈના પગને પદ-પ્રતિષ્ઠાએ પકડ્યો છે. બધે મગરો છે. તમારો પણ પગ છૂટી શકે છે. પ્રાર્થનાથી !

નહિ તો રોજેરોજ મરતા રહેશો-સમયના મગરથી !

—સંપાદન

૩૪

અધ્યાત્મ

॥ संन्यास, संन्यासी, संन्यास आश्रम ॥

॥ संन्यास ॥

बाह्य वेशપલટો કે ગૃહત્યાગ એ સંન્યાસ નથી. કામનાઓ, વિષયો અને આસક્તિનો ત્યાગ એ જ સાચો સંન્યાસ છે.

*

જે મહાત્માઓ સંસાર ત્યાગે છે તેઓ તેમના કુટુંબ પ્રત્યેના અણગમાને કારણે નહિ પણ સમસ્ત માનવજાત પ્રત્યેના ઉદાર અને વ્યાપક પ્રેમને કારણે જ તેમ કરવા પ્રેરાયા હોય છે.

*

વૈરાગ્ય એટલે ભૌતિક સુખસગવડો પરત્વે ઉપેક્ષા તેમજ મુક્તિ માટેની ઝંખના.

*

જે ખરેખરો ત્યાગ કરે છે તે વસ્તુતઃ સંસારમાં જ સમાઈ જાય છે. તેનો પ્રેમ એટલો બધો વિશાળ બને છે કે આખું વિશ્વ એમાં સમાઈ જાય છે.

*

જેનું મન અનાસક્ત થઈ ગયું હોય તેને માટે સંન્યાસના ઉપચારની શી આવશ્યકતા ?

*

વાતાવરણ બદલવાથી કંઈ ન થાય. વિઘ્નકર્તા મન હોય છે. એટલે ઘરમાં રહો કે જંગલમાં, એને જીતવાનું છે. જો તમે જંગલમાં એ કરી શકો તો ઘરમાં કેમ નહિ ?

કાર્ય ચાલ્યા કરશે. એમાં તમારો હિસ્સો હોવો જોઈએ—જે

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૩૫

હિસ્સો તમને એનાયત થયો છે તે.

*

જ્યાં છો ત્યાં જ રહો. અર્થાત્ તમારા સાચા સ્વરૂપમાં રહો.

—શ્રી રમણ મહર્ષિ

(શ્રી રમણ વચનામૃત)

*

॥ સંન્યાસી ॥

જ્યારે મનુષ્ય પોતે જે વર્ણાશ્રમમાં જન્મ્યો હોય તે વર્ણાશ્રમ પ્રમાણેનાં કર્તવ્યોનું પાલન કરી ચૂક્યો હોય. અને તેને ઊંડી વિચારણાના પરિણામે જગતના સ્વરૂપ અંગેની અસ્થિરતા, તેની અંદરના ઝઘડા, તેમાંનાં દુઃખો અને તેનાથી મળતી કીમતી વસ્તુઓની ક્ષુલ્લકતા દેખાય, તથા તેની આકાંક્ષાઓ એ બધાં તરફ પીઠ ફેરવી સત્તા કે કીર્તિની દુનિયાદારીની દોડધામ સર્વથા તજ દઈને ‘આધ્યાત્મિક જીવનની શોધમાં’ પ્રેરે ત્યારે તે સત્ય, શાશ્વત પ્રેમ અને અંતિમ શરણને શોધે છે. તમામ દુન્યવી મિલકત મોભો અને નામનો સંપૂર્ણ સંન્યાસ (ત્યાગ) કરે છે અને શાશ્વત, સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ મેળવવા સારુ, પ્રેમ અને કરુણાની ભાવનામાં વધુ ને વધુ ઊંચે જવા સારુ પ્રયત્ન કરતો કરતો, ખંતપૂર્વક આધ્યાત્મિક જ્ઞાનની શોધમાં આત્મસમર્પણનું જીવન જીવવા અર્થે જગતમાં ભટકતો ફરે છે. વર્ષો સુધીનાં ધ્યાન, સાધના અને જિજ્ઞાસાને પરિણામે આ જ્ઞાનનાં મોતી મેળવીને તે પોતે આચાર્ય બને છે અને જે કોઈ માગે તેને ગૃહસ્થી કે ત્યાગી શિષ્યોને પોતાની પાસેથી જ્ઞાન અને પરોપકારનું દાન કરતો જાય છે.

સંન્યાસી કોઈ અમુક ધર્મ નહિ, સર્વ ધર્મોમાંથી સાર ગ્રહી લે

૩૬

અધ્યાત્મ

છે. તેનું જીવન અમુક સિદ્ધાન્તો, માન્યતા કે મતોનું નહિ, પરંતુ સાક્ષાત્કારીનું છે.

—સ્વામી વિવેકાનંદ
(ગ્રંથમાળા સંચયન)

*

॥ સંન્યાસ આશ્રમ ॥

હિંદુધર્મમાં સન્નિષ્ઠ સાધકો માટે સુપ્રતિષ્ઠિત પરંપરા છે, જે એમને ચાર આશ્રમોમાં રહેવાનો આદેશ આપે છે. બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ, સંન્યાસ.

‘સંન્યાસ’ આશ્રમમાં સાધક સંસાર પૂર્ણપણે ત્યાગી વિચરણ કરનાર ભિક્ષુ બને છે. ભૌતિક, સામાજિક, આર્થિક જવાબદારીઓ છોડીને સૈદ્ધાન્તિક રૂપે એ બધી આસક્તિઓ ત્યાગે છે, જે પૂર્વજીવનમાં આત્મસાક્ષાત્કારમાં વિઘ્ન બનતી હતી.

જો માણસ ગંભીરતાપૂર્વક પોતાના આત્માના અસલ સ્વરૂપનો અનુભવ કરવા માગતો હોય તો એણે ધ્યાનમય જીવન વીતાવવું જોઈએ. જો કે શ્રી રમણ આ માન્યતાનું સમર્થન ન કરતા અને દૃઢતાપૂર્વક કહેતા : ‘આધ્યાત્મિક પ્રગતિ માટે ભૌતિક પરિસ્થિતિ કરતાં, માનસિક દૃષ્ટિકોણનું વધારે મહત્ત્વ છે.’

મન એકમાત્ર વિઘ્ન છે. જેનો ઘરમાં કે વનમાં નિગ્રહ અવશ્ય કરવો પડશે. તેથી વાતાવરણ શા માટે બદલવું ?

‘હું કરું છું.’ એ ભાવ જ અવરોધ છે. જો તમારી નિયતિ કામ નહિ કરવાની હશે તો પ્રયત્ન છતાં તમારાથી કામ નહિ થાય જો તમારી નિયતિ કામ કરવાની હશે તો તમે બચી નહિ શકો.

તેથી આ બાબત ‘ઉચ્ચતર શક્તિ’ પર છોડો. ત્યાગ કે ગ્રહણ તમારી ઈચ્છાનો વિષય નથી.

—સંકલન

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૩૭

॥ ગુરુ : પરમ મુક્તિદાતા ॥

ગુરુ બંધનમાં પડેલા આત્માનો પરમ મુક્તિદાતા છે. જ્યાં સુધી આપણે એ દિવ્ય વ્યક્તિના સંપર્કમાં ન આવીએ ત્યાં સુધી આપણે અવિદ્યા-અજ્ઞાનના બંધનમાંથી મુક્ત ન થઈ શકીએ. આપણે મંદિરોમાં જઈએ, શાસ્ત્રો વાંચીએ, યાત્રાધામોની મુલાકાત લઈએ, પણ આ બધું અજ્ઞાનમાંથી મુક્ત નથી કરતું. જો આપણે જન્મ મરણના ફેરામાંથી મુક્ત થવું હોય તો આત્માનું પરમ જ્ઞાન પામવું હોય, પ્રભુ સાથે એકતા સાધવી હોય તો ગુરુના આશીર્વાદ પ્રાપ્ત કરવા અનિવાર્ય.

ગુરુ શબ્દ જ સૂચવે છે કે તે અંધકાર દૂર કરી શકે છે અને આપણા હૃદયમાં પ્રકાશ પાથરી શકે છે. આપણી જાતને દિવ્ય વાસ્તવિકતાની ચેતના પ્રત્યે જાગ્રત કરવા અને આપણું મન પ્રભુ તરફ વાળવા ગુરુકૃપા જરૂરી.

શંકરાચાર્યે લખ્યું છે : ‘સત્સંગત્વે નિસ્સંગત્વમ્’ સત્સંગ કરવાથી અનાસક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. નાશવંત-ભૌતિક વસ્તુઓ પાછળ દોડવાને બદલે શાશ્વત આનંદ મેળવવા સાક્ષાત્કારી આત્માની કૃપા સહાય કરે છે.

સાક્ષાત્કારી આત્મા જ કેવળ બીજા આત્માની જ્યોત પ્રકટાવી શકે.

આપણી અભીપ્સા આપણને ગુરુના ચરણે થઈ જશે અથવા ગુરુ ને આપણી પાસે કોઈ આવશે અને આપણને મુક્ત કરશે. તેથી કોઈ દિવ્ય ચેતનાને આપણી જાતનું સમર્પણ કરી દેવું જરૂરી.

—સ્વામી રામદાસ

(‘માધુકરી’)

સં. શ્રી મકરન્દ બ્રહ્મા

અધ્યાત્મ

૩૮

॥ ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદની પૂર્ણાહુતિ ॥

અગ્ને તય સુપથા રાયે અસ્માવ
વિશ્વાનિ દેવ વયુનાનિ વિદ્વાન ।
યુયોધ્યસ્મજ્જુહુરાણમેનો
ભૂયિષ્ઠાં તે નમઙ્કત્તિ વિધેમ્ ॥

ભાવાર્થ :—આ અંતિમ મંત્ર સાથે ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદની સુખદ પૂર્ણાહુતિ થાય છે. આ ઉપનિષદ છે તો નાનું પરંતુ એમાં જીવનોપયોગી કેટલાય મંત્રો અથવા અગત્યના સંદેશોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એ સંદેશ સનાતન છે. એને લીધે એની વિશિષ્ટતા વધી જાય છે. આ અંતિમ મંત્ર કે શ્લોકમાં અનુરાગપૂર્ણ અંતરની પ્રાર્થનાનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. જીવન ચાલુ હોય ત્યારે અને જીવન પર કામચલાઉ પડદો પડવાનો સમય સમુપસ્થિત થાય ત્યારે પણ પ્રાર્થનાનો ફાળો મહત્વનો હોય છે. એ માનવના અંતરાત્માને શાંતિ આપે છે ને પ્રેરણા પૂરી પાડે છે. જીવ અને શિવની વચ્ચે સેતુ બને છે. પ્રાર્થના પોતે જ સાધના છે. આ શ્લોકમાં પ્રાર્થના કરતાં કહેવામાં આવે છે કે હે પ્રભુ ! હે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ! અમને જીવનવિકાસના મંગલ માર્ગે આગળને આગળ વધવાનું પરિબળ પૂરું પાડો. અમે કદી પણ પાછા ના પડીએ એવી કૃપા કરો. તમારી દિશામાં આગળ વધવાની અને છેવટે તમને પામી શકવાની શક્તિ દો.

આ પ્રાર્થનામાં સુપથા શબ્દ ખૂબ જ મહત્વનો છે. જીવન સત્ય, સદાચાર, શ્રેય, અથવા આત્મિક અભ્યુત્થાનને માર્ગે આગળ વધે એવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. જીવનનું સાચું સાર્થક્ય એમાં જ સમાયેલું છે. એ શબ્દમાં એવો ગર્ભિત ધ્વનિ રહેલો છે.

પરમાત્મા પરમ શક્તિશાળી અને અંતર્યામી છે. એટલા માટે એમને સાધક દ્વારા પોતાના દોષોને તથા પ્રતિબંધોને દૂર કરવાની પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. જીવનની વિશુદ્ધિનો

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૩૯

મંગલમય માર્ગ ધાર્યા જેટલો સરળ કે નિષ્કંટક નથી. એને અણિશુદ્ધ બનાવવાના મનોરથવાળો જીવનસાધક સ્વશક્તિથી સફળ નથી થઈ શકતો. એને લાગે છે કે પરમાત્માની પરમકૃપા, શક્તિ અને સહાયતા સિવાય આગળ વધવાનું ને સફળતાના સર્વોચ્ચ શિખર પર પહોંચવાનું કાર્ય કઠિન છે. બાળકને માતા દોરે છે. તેમ પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા હાથ પકડીને પ્રગતિપથ પર દોરે તોજ સફળતાપૂર્વક આગેકૂચ કરી શકાય તેમ છે. સાધકની ભાવનામાં અને એનાથી પ્રેરાયેલી પ્રાર્થનામાં જેમ નમ્રતા દેખાય છે તેમ સમર્પણભાવનું પણ દર્શન થાય છે. સાધકને માટે એ બંને ગુણોનું મહત્ત્વ ઘણું મોટું છે.

પ્રાર્થનામાં પ્રણામ, નમસ્કાર, વંદન કે પ્રણિપાત તો હોય જ. પરમાત્મા વિના બીજું કોણ પ્રણમ્ય છે ? કોઈ જ નહિ એટલે એમને પ્રણામ કરવામાં આવે છે. વારંવારના પ્રણામ. પ્રણામની સાથે પ્રશસ્તિ કરવામાં આવે છે. અને પ્રશસ્તિસહિત પ્રણામ.

‘નમું કોટિવારે, વળી પ્રભુ નમસ્કાર જ હજો !’

સાધકને પરમાત્માની પાસે પહોંચવાની એટલી બધી ઉતાવળ નથી. પરમાત્મા એની ઉપર અઘટિત અનુગ્રહ કરે એવું પણ એ નથી ઇચ્છતો. એ જાણે છે કે દુષ્કર્મના કે દુર્વાસનાના સ્થૂળ સૂક્ષ્મ, પ્રકટ કે અપ્રકટ સંસ્કારો આત્મિક વિકાસની સુભગ સાધનામાં અથવા પરમાત્માની પ્રાપ્તિની ઇચ્છાની પરિપૂર્તિમાં પ્રતિબંધક છે. એ અંતરાયોને દૂર કરીને જીવનને જ્યોતિર્મય અને વિશુદ્ધ બનાવવા માટે એ પરમાત્માને પ્રાર્થના કરે છે. જીવનને પવિત્ર ને પ્રભુમય કરવાની આવશ્યકતા પણ એ એટલી જ સમજે છે. આપણે પણ પરમાત્માની કૃપાપ્રાપ્તિની કામના કરવાની સાથે સાથે જીવનને પવિત્ર બનાવવાનું મહત્ત્વ સ્વીકારીએ તથા તેને માટેની સમજપૂર્વકની સાધનામાં પડીએ એ આવશ્યક છે.

શરૂઆતના શાંતિપાઠ સાથે આ ઉપનિષદ પૂરું થાય છે.

—શ્રી યોગેશ્વરજી

૪૦

અધ્યાત્મ

॥ ‘गीता’ विषयक प्रश्नोत्तर ॥

‘श्रीमद् भगवद्गीता’ना रचयिता स्वामी तद्रूपानन्दने कोई भाविके प्रश्न क्यो के, ‘गीता’ना मात्र यांत्रिक उच्चारणथी के अर्थ समझया विना ओलवाथी मोक्ष मणे जरो ? तो तो टेपरेकोर्डर के यंत्रवत् पठन करनार सौ मोक्षना अधिकारी थई ज्ञाय अने विवेकवैराग्यादि साधनोनी आवश्यकता ज नथी, अेवुं समझवुं ?

तेना प्रत्युत्तररूपे तद्रूपानन्दज्जमे कहुं : ‘ना, अेवुं बेशक नथी. जयां जयां ‘गीता’नुं माहात्म्य समझवुं छे त्यां गीताप्रेमी, गीतापाठकोनी स्तुतिरूपे ज तेवुं जज्ञावुं छे. अेक वस्तु स्पष्ट समज्ज लेवानी जरूर छे के कोईपण ग्रंथ, देवी-देवतानी स्तुति अे नित्य तेनो अंतिम अर्थ, लक्ष्यार्थ नथी छेतो. सामान्यजनने ग्रंथाभिमुष करवा, प्रोत्साहित करी ते दिशां वाणवा माटे पठन-पाठननुं इण बताववामां आवे छे. पढेलां भले समझण विना स्वार्थे वांछे पण कोई वज्रत परमार्थ समझशे. अेम मानी लेवाय छे.’

‘गीता’गत जे मोक्ष छे ते तो तेनो अर्थ समज्जने ते मुजब आयरण करनार माटे ज छे. गीतानो उपयोग सदाचारना देभाव माटे आभूषण तरीके नही बढले दूषण त्यागी, आसुरी संपत्ति छोडी, देवी संपत्तिने स्वीकारी ते मुजब वर्ती जवननुं भूषण बनाववा माटे ज थवो जेईअे.

‘गीता’ परीक्षा माटेनुं पाठ्यपुस्तक, आज्ञविका माटेनी

डिसेम्बर : २०२२

४१

पोथी के मात्र समय पसार करवानुं सस्तुं साहित्य नथी. ते तो जवनसाइल्यनी जडीबुडी छे. तेथी तेनो अर्थ समझया विनानुं यंत्रवत् पुनरावर्तन निरर्थक नीवडशे.

‘वाराहपुराण’मां कहुं ज छे के; ‘जे मानवी गीता वांछे छे जरो पण तेना अर्थनुं पठन नथी करतो अर्थात् तेना उपदेश पर मनन नथी करतो तेना अेवा मिथ्याज्ञानने, आचारने, व्रतने, येष्टाने, तपने अने यशने धिक्कार छे. अेनाथी अधम बीजे कोई नथी.’

आथी ज भारतीय आध्यात्मिक परंपरामां श्रवणनुं महत्व करायुं छे. जे ‘गीता’नो ताग पाभ्यो छे तेवा ज्ञानी पासे जई श्रवण करवानुं कडेवायुं छे.

‘गीता’ तो आत्मज्ञाननो उपदेश छे. अज्ञान नाबूदीनो संकेत छे; तेनो यथार्थ अर्थ समझवा कोई समर्थ व्यक्ति पासे श्रवण करवुं आवश्यक छे.

श्रीकृष्णे अर्जुनने सूचन क्युं ज छे. ‘ते ज्ञानने नमन, सेवा तथा प्रशोथी ज्ञान. तत्त्वने ज्ञानारा ज्ञानीओ तने ज्ञाननो उपदेश करशे.’

गीता अर्थहीन पठननो नहि अेना अर्थो पर मनन करवानो ग्रंथ छे, अेम स्पष्ट सूचवतां कडेवायुं छे. ‘जे मनुष्य पोते गीताना अर्थोनुं पठन करी, गीतार्थनुं परोपकारार्थे श्रवण करावे छे ते परम पढने पाभे छे.’

—स्वामी श्री तद्रूपानंद

४२

अध्यात्म

॥ જીવન બનાવી જાણ્યું ॥

“પૂ.શ્રીનો પરિચય મને પરોક્ષ રીતે છે. પણ પૂ.‘મા’ જેને આજે હું લગભગ છેલ્લાં નવ વરસથી જાણું છું. દૂર હોય છતાં નજીક જ છે, એવું હંમેશાં અનુભવું છું.

મને કોઈ સાધુસંતો, મંદિર કે ધ્યાનકેન્દ્રમાં રસ નથી. હું એકાકી જીવ છું પરંતુ મારી સામે જે જીવતી જાગતી મૂર્તિ-જેને હું સાધ્વીરૂપ કહું કે સ્નેહી કહું તે સમજાતું નથી, પણ આજે હું એમને જ મળવા આવી છું.

માણસે પ્રત્યક્ષ રીતે મીરાં, પાર્વતીને કે કોઈપણ એક શક્તિ રૂપને જોવી હોય તો તે આપણી સામે આપણાં જે ભૂતપૂર્વ આચાર્યાં ને આજના સર્વેશ્વરી માને જોઈ શકો છો. આજે હું દરેક જગ્યાએ ને પળેપળ અમારી સંસ્થામાં પણ યાદ કરું છું. સૌ યાદ કરે છે કે જીવન બનાવવા ક્યાંયે જવાની જરૂર નથી. પ્રવૃત્તિની વચ્ચે રહીને તે બધું થઈ શકે છે. એમ પૂ.‘મા’એ જીવી બતાવ્યું છે.

આજે હું બધી શક્તિઓનો વિકાસ પૂ.‘મા’ સર્વેશ્વરીમાં જોઈ રહી છું. એમના કાર્યક્રમોમાં મેં હાજરી નથી આપી, છતાં કહું છું કે ખરેખર માણસે જીવન બનાવવું હોય તો પૂ.‘મા’નો દાખલો લો. એમણે જીવન બનાવી જાણ્યું છે. ભલે, એમની જીવન બનાવવાની રીત જુદી હોય, પણ મારી દૃષ્ટિએ તેમણે સાચોસાચ જીવન બનાવી જાણ્યું છે. માનવ જંગલમાં રહેતો હોય તો ત્યાગ કરી શકે, પણ સકળ સમૃદ્ધિ વચ્ચે એમણે જે માર્ગ અપનાવ્યો છે, તે ખૂબ જ સારો છે અને ભવિષ્યમાં દરેકને અને અત્યારે પણ આપણને માર્ગદર્શન આપે છે ને આપશે.”

તા.૨૩-૯-૮૪ના રોજ કપૂરામાં પૂ.‘મા’ સર્વેશ્વરીના સત્સંગમાં શ્રી ઈલાબેન પાઠકે ઉપર મુજબનો વાર્તાલાપ આપ્યો. તેઓ સુરત સાધના વિદ્યાભવનમાં પૂ.‘મા’નાં શિક્ષણવિભાગનાં સાથીદાર છે. તેઓ ત્યાંના સ્ટાફમાંથી છ સાત ભાઈબેનો સાથે પૂ.‘મા’ને મળવા આજે આવ્યાં હતાં.

વળી એ દિવસના સત્સંગનો લાભ લેવા કપૂરાની ધરતી ઉપર સુરત ધ્યાનકેન્દ્રના ૫૦ ભાઈબેનો ઉપરાંત બારડોલી, મહુવા, નાનસડ, નેત્રંગ, બાજીપુરા, સ્યાદલા વગેરે સ્થળેથી પણ મોટી

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૪૩

સંખ્યામાં ભાઈબેનો પધાર્યા હતા.

તે દિવસે સત્સંગમાં ગુજરાતના એક જાણીતા સ્વાતંત્ર્ય સેનાની શ્રી મકનજી સોલાહ પણ ખાસ આવેલા તેઓ વયોવૃદ્ધ છે. પોતાની નાદુરસ્ત તબિયત છતાં બે કલાક સુધી બેઠા. અંતે ‘મા’ સર્વેશ્વરી તેમને મળે છે. અને પ્રણામ કરી, આશીર્વાદ માગે છે ત્યારે તેઓ પણ ખૂબ ભાવવિભોર બની બોલી ઊઠે છે કે “તમે તો જીવન ધન્ય કરી દીધું. વળી પગથિયાં ઉતરતાં બોલ્યા ‘એ તો દેવી છે દેવી.’ એજ પ્રતિભાવ તેમણે પૂ.‘મા’ સર્વેશ્વરીના પિતાજી આગળ પણ વ્યક્ત કર્યો એક વયોવૃદ્ધ સ્વાતંત્ર્ય સેનાની તથા ઈલાબેન જેવાં એક યુવાન શિક્ષિકાનો પૂ.‘મા’ પ્રત્યે કેવો ઉચ્ચ દૃષ્ટિકોણ છે, તે જોવાનું સદ્ભાગ્ય મળ્યું, તે પણ ઓછું ન કહેવાય.”

સુરત ધ્યાન કેન્દ્રના સંચાલક શ્રી ભટ્ટ સાહેબે પણ પૂ.‘મા’ની સૂચનાથી શ્રદ્ધા ને વિશ્વાસ ઉપર વાર્તાલાપ આપ્યો.

આજે સત્સંગમાં પૂ.‘મા’ સર્વેશ્વરીએ ચંડીપાઠનું ગુજરાતી કવિતામાં પારાયણ કરાવી, પૂ.શ્રીની કલમે અનુવાદિત થયેલો શબરીનો ‘રામચરિતમાનસ’નો પ્રસંગ ગવડાવ્યો. વળી પોતાની અનુભૂતિની પણ શ્રોતાઓને લહાણ ધરી. પૂ.શ્રીનું ચંડીપાઠ ઉપરનું ટેપ કરેલું પ્રવચન પણ સંભળાવ્યું.

સુમધુર અને બુલંદ અવાજે પૂ.‘મા’એ સત્સંગમાં શબરીનો પ્રસંગ અને ધૂન ગવડાવ્યાં ત્યારે તો શ્રોતાવર્ગ પણ આશ્ચર્યચકિત ને ભાવવિભોર થઈ ગયો !

કારણ છ માસના લાંબા ઉપવાસ પછી આવો અદ્ભુત અવાજ સાંભળતાં જરૂર લાગે કે પૂ.‘મા’ના જીવન પાછળ જરૂર કોઈ દિવ્ય દેવી શક્તિ જ કાર્ય કરી રહી છે. સંપૂર્ણ તન, મનની સ્વસ્થતા પૂ.‘મા’માં જોવા મળી. પૂ.‘મા’એ જ પોતાના શરીરને પૂ.શ્રી કેવી દિવ્ય રીતે સંભાળે છે, તેની વાત કરી, ત્યારે તો અમારી શ્રદ્ધાભક્તિ વિશેષ દઢ બની.

કપૂરાની અને ભક્ત સમાજની અતિથિસત્કારની પ્રણાલિકા આજે પણ જળવાઈ રહી છે. જે બહારગામથી આવે તે ભોજન કરીને જ વિદાય થાય એ મુજબ આજે સૌએ પૂ.‘મા’ સર્વેશ્વરીના પિતાજીને ત્યાં જ મિષ્ટ પદાર્થો સાથેનું સંપૂર્ણ ભોજન લઈને વિદાય લીધી.

—પૂ.શ્રી ‘મા’નો સત્સંગ
(સંપાદન)

૪૪

અધ્યાત્મ

॥ ખુલ્લી કિતાબ ॥

જીવનના કેટલાક દિવસો, કેટલાક કલાકો, ક્ષણો તેની અસાધારણતા અને વિશિષ્ટતાને લીધે યાદગાર બની રહે છે. એ ચિરસ્મરણીય દિવસોની છાપ હૃદયમાં શિલાલેખ માફક કોતરાઈ જાય છે. તેની સ્મૃતિ થતાં તે દિવસો આપણા સ્મૃતિપટ પરથી પસાર થવા માંડે છે, પ્રસન્નતા અને પ્રેરણા પ્રદાન કરે છે. એ પ્રેરક પ્રસંગો અત્યારે જ થઈ રહ્યા હોય એવી અનુભૂતિ સહજ થાય છે. ૨૩મી મેથી ૨૦ જૂન સુધી અઢાવીસ દિવસો, અમારી ગંગાયાત્રાના અણમોલ, અનોખા, અવિસ્મરણીય હતા. આ યાત્રામાં બાર જેટલાં ભાઈબહેનો પૂ. 'મા' સાથે હતાં.

પૂ. 'મા'શ્રી સર્વેશ્વરી સાથે અમારી યોગ્યતા ન હોવા છતાં, તેમની કૃપાથી યાત્રામાં જોડાવાનું બન્યું. એટલું જ નહીં તેમની સાધનાને અને જીવનને નજીકથી નિહાળવાનું મળ્યું. તેને મારા જીવનની ધન્યતા માનું છું.

પ. પૂ. મહાત્માશ્રી યોગેશ્વરજીના સાધનાત્મક જીવનને જોનાર પૂ. માતાજી જ્યોતિર્મયી આજે આપણી વચ્ચે નથી. પરંતુ પૂ. શ્રીની પાછલી અવસ્થામાં એમના અંગત જીવનને ખૂબ નજીકથી જોવાનું અને એમની સાધનાને સુચારુરૂપે સમજવાનું જેમને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયેલું, તે પૂ. 'મા'શ્રી સર્વેશ્વરીએ પોતાની ડાયરીઓ દ્વારા બતાવ્યું છે કે એ કેવા મહાપુરુષ હતા.

પૂ. શ્રીનો સ્વભાવ, રહેણીકરણી અને પ્રતિષ્ઠા જ એવી હતી કે તેમના અંગત જીવન ને સાધના સુધી કોઈ પહોંચી ન શકતું. ફક્ત 'પ્રકાશના પંથે'માં લખેલ જીવનને વાંચીને જ સંતોષ માનવો પડતો.

પૂ. 'મા' સર્વેશ્વરી સાથે યાત્રા દરમ્યાન અમે હરિદ્વાર, ઋષિકેશ, દેવપ્રયાગ, દિલ્હી વગેરે સ્થળોએ ગયાં, ત્યાં એમના

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૪૫

જીવનને ખૂબ નજીકથી જોવાનો લહાવો મળ્યો. ગાંધીજી કહેતા કે જીવન તો 'ખુલ્લી કિતાબ' જેવું હોવું જોઈએ. અને તે પ્રમાણે તેઓ જીવી ગયા. પૂ. 'મા'નું જીવન પણ તેવું જ ખુલ્લી કિતાબ જેવું છે. તેમની સાથે રહેનાર, યાત્રા કરનાર સાધક પોતાની બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક સમજ અને શક્તિની મર્યાદામાં રહીને પૂ. 'મા'ની સાધનાત્મક અવસ્થાને સમજી શકે. વળી યાત્રામાં સાથે આવનાર સાધકભક્તો સાથે તેઓ કેવો વહેવાર કરે છે તે પણ જો આંખ ખુલ્લી રાખીએ તો જાણી શકાય છે.

પૂ. 'મા'ના 'ખુલ્લી કિતાબ' જેવા જીવનનાં થોડાં પાનાં ફેરવવાની તક મને યાત્રા દરમ્યાન મળી એને હું ઈશ્વરની કૃપા માનું છું. એ ખુલ્લી કિતાબનો અક્ષરદેહ આપું તો અસ્થાને નહીં ગણાય.

* નિદ્રાદેવી પર વિજય મેળવ્યો હોય તેમ પૂ. 'મા' રાત્રે લગભગ સૂતાં નહીં. રાત્રિના એ પ્રશાંત સમયને જપ, પ્રાર્થના તો ક્યારેક ભજનની પંક્તિઓને રટવામાં પસાર કરતાં.

* સવારે નિત્યકર્મથી નિવૃત્ત થઈ લગભગ ૫.૩૦ થી ૬.૦૦ વચ્ચે ભક્તો સાથે ગંગાકિનારે જવાનું બનતું ત્યારે પૂ. 'મા' સવાચારસો ઉપરાંત દિવસોના અન્ન વિનાના ઉપવાસ હોવા છતાં પગપાળા જવાનો આગ્રહ રાખતાં. ક્યારેક મધ્યમ તો ક્યારેક તીવ્ર ગતિથી તેઓ ચાલતાં. પણ જો વધારે લાંબા અંતરે જવાનું હોય તો ભક્તોના આગ્રહને વશ થઈ સાઈકલ રીક્ષામાં બેસતાં અને તેનું ભાડુ પણ તેઓ આપી દેતાં. કોઈને ભારરૂપ ન થવાય તેની પૂ. 'મા' અવશ્ય કાળજી રાખતાં.

* રસ્તામાં આવતાં વિવિધ દેવમંદિરો તરફ મોટાભાગે ફક્ત દષ્ટિપાત કરતાં. ક્યારેક દર્શન કરવા જાય તો પગથિયાંને ઉમરાને સ્પર્શ કરવો કે ઘંટારવ કરવો વગેરે વિધિઓને ના કરતાં. બની શકે તો ગર્ભદ્વાર પાસે જઈ મનમાં પ્રાર્થના કરતાં ને

૪૬

અધ્યાત્મ

નીચા નમી પ્રણામ કરતાં.

* પ્રભાતની પગપાળા યાત્રા દરમ્યાન રસ્તામાં મૌન જ રાખતાં, ઈશારાઓ પણ ન કરતાં. ગંગાઘાટ પર પહોંચ્યા પછી પણ મૌન રાખી જપ કરતાં.

* જપ દરમ્યાન ક્યારેક આંખો બંધ તો ક્યારેક ગંગાજીના પુનિત પ્રવાહ તરફ દષ્ટિ કેન્દ્રિત થતી. એક હાથમાં નાની સફેદ ગૌમુખીમાં માળા અને બીજા હાથમાં માળાની ગણતરી કરનારું યંત્ર રાખતાં. તેમની રોજની ૨૫૦ માળાનો નિયમ રહેતો.

* માળા પૂરી થયા પછી વિવિધ પ્રકારની ધૂન કે ભજનની પ્રાર્થના સમાન પંક્તિઓ લખેલી લાલ કલરવાળી નાની ડાયરીમાંથી કોઈક ધૂન કે ભજન પંક્તિને થોડો સમય રટ્યાં કરતાં. ત્યારબાદ વિષ્ણુસહસ્રનામનો પાઠ અને સરળગીતાનો અધ્યાય અચૂક વાંચતાં. છેલ્લે તેમની અંગત ડાયરીમાં એક પાન ભરી પ્રાર્થના લખતાં. ક્યારેક પોતાના આધ્યાત્મિક અનુભવો લખેલી ડાયરી કે પૂ.શ્રીનાં અમુક પ્રેરક લખાણોને મનોમન વાંચતાં. ક્યારેક ગરમી વધારે હોય તો ગંગાજીના પ્રવાહમાં તેમના ચરણકમળને રાખીને ઉપરની ક્રિયાઓ કરતાં.

* અંગત સાધના પછી ધૂન કે ભજન સમૂહમાં થતાં, ગુરુદેવની આરતી, બાવની અને છેલ્લે ગંગામાતાની સ્વરચિત આરતી અવશ્ય ગવાતી. આ સઘળી સાધના દરમ્યાન પૂ. 'મા'ની તન્મયતા, લયની અવસ્થાને સૌ કોઈ જોઈ શકતાં. ઊઠતી વખતે ગંગાજીને અર્ધ્ય અર્પિને જ ઊભાં થતાં.

* પૂ. 'મા' ઉપવાસી હોવા છતાં તેઓ કાયમ સ્ફૂર્તિમાં જ દેખાતાં. રોજ લગભગ ૪૦ પગથિયાંનો દાદર બેવાર ચઢતાં ને ઉતરતાં. એક દિવસ તો હરિદ્વારથી નજીકમાં આવેલ ચંડીદેવીના પર્વત પર આવેલા મંદિરની પણ પગપાળા યાત્રા સાધકો સાથે

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૪૭

કરી. તે સ્થાન શ્રી અંબાજીના ગબ્બર પર્વત કરતાં ઘણી ઊંચાઈ ઉપર આવેલું છે.

ગંગાજીથી ઉતારા પર આવ્યા પછી કદીક બારણું બંધ કરી પોતાની રીતે પ.પૂ.ગુરુદેવ શ્રી યોગેશ્વરજીની ઈચ્છા શરીર ટકાવવા શું લેવાની છે, તે જાણી લેતાં અને તે પ્રમાણે લેતાં. એ દિવસોમાં મોટે ભાગે કેવળ ગંગાજળ જ લેવાનું થતું.

આમ છતાં જ્યારે લીંબુનું પાણી ખાંડ નાખી બનાવવાનું હોય તો ફક્ત કોઈ એક સાધકને તે સેવાનો લાભ મળતો. તે દરમ્યાન સ્વચ્છતાનો આગ્રહ તેઓ રાખતાં. વળી તે પદાર્થની તૈયારી કરતાં ભક્ત-મનમાં પ્રાર્થના કે ભગવદ્સ્મરણ કરે તેના પર ખાસ ભાર મૂકતાં. જે પદાર્થ લેવાના હોય તેના પૈસા તેઓ આપી દેતાં. આમ પૂ. 'મા'ના ઉપવાસ પૂ.શ્રીની ઈચ્છાથી જ થઈ રહ્યા છે. તેમની આજ્ઞા મેળવીને જ ઉપવાસમાં શું લેવું તે નક્કી થાય છે. પૂ. 'મા'ની પોતાની અંગત ઈચ્છા કે હઠ તેમાં નથી. પૂ.શ્રીની આજ્ઞા એટલે તે પદાર્થ લેવાની છૂટ, એમ પૂ. 'મા' માનતાં. આથી ક્યારેક દૂધ કે ફળની આજ્ઞા થાય છતાં ફક્ત લીંબુનું પાણી કે ગંગાજળ પર જ દિવસ પસાર કરતાં. આજ્ઞા પ્રમાણે દૂધ કે છાશ લાવવાનું બને પણ ઘણીવાર એવું બનતું કે તે પદાર્થને જોઈને જ તેના પરથી ઘણા દિવસો સુધી પૂ. 'મા'નું મન ઉપરામ થઈ જતું અને તે ગ્રહણ ન કરતાં. મનની ઉપરામતાની સ્થિતિ, તેનું કારણ જાણવું ઘણું મુશ્કેલ થઈ પડતું. અમે એવું માનતા કે તે પદાર્થની સ્વચ્છતા, પવિત્રતા કે લાવનાર સાધકના મનોભાવો, તો ક્યારેક તે પદાર્થ પર અન્ય વ્યક્તિઓની વિશેષ નજર/દષ્ટિની અસર મનની ઉપરામતા પર અસર કરતી હશે. આખરે તો આ અમારા અનુમાન જ હતાં. સાચું કારણ તો પ્રભુ જ જાણે. જો કે હવે તો પૂ. 'મા'એ

૪૮

અધ્યાત્મ

દેવપ્રયાગની યાત્રાથી ફળ અને તા.૨-૭-૮૫ ગુરુપૂર્ણિમા પછી દૂધ પણ ધ્યેયપ્રાપ્તિ સુધી લેવાનું બંધ કર્યું છે.

* પૂ.‘મા’ જ્યારે મૌન રાખતાં ત્યારે તેમની માનસિક ભૂમિકા કંઈક ઓર જ થઈ જતી. પૂ.‘મા’ હસતાં-હસાવતાં, સામાન્ય દેખાતાં ‘મા’ ન રહેતાં. તેમની આંખો, તેમનો ચહેરો કોઈક અતીતના ઊંડાણના પદાર્થો તરફ ખોવાયેલો છતાં ખૂબ જ તેજસ્વી લાગતો. આ પૃથ્વી પરની વસ્તુઓને, વ્યક્તિઓને જોવામાં તેમને જરાપણ રસ ન રહેતો. સાથે આવેલા સાધકો પણ જાણે કે વળગણરૂપ હોય તેમ એકદમ ઉપરામતાનો ભાવ આવી જતો. ઉતારા પર પોતાના પલંગ પર આરામથી બેઠાં બેઠાં સામે રાખેલી પૂ.શ્રીની તસ્વીર પર અનિમેષ દષ્ટિથી જોઈ રહેતાં, તો ક્યારેક આંખો બંધ કરી દેહભાનને ભૂલી જતાં. ઘણા દિવસો પૂ.શ્રીની આજ્ઞા પ્રમાણે શું લેવાનું છે, તે જાણીને તેની વ્યવસ્થા કરવા માટે અમારે પૂ.‘મા’ના રૂમમાં જવાનું બનતું, તો પૂ.‘મા’ બહાર સત્સંગમાંથી આવ્યા પછી ભીતરની દુનિયામાં ખોવાઈ ગયેલાં માલૂમ પડતાં. સ્થળ-કાળ, અને દેહભાન ભૂલીને આત્મામાં જાણે કે એકાકાર થઈ ગયેલી પ્રશાંત મુખમુદ્રાનું દર્શન થતું. એ અવસ્થા કેટલો વખત રહે તે કાંઈ નક્કી નહીં. ક્યારેક અડધો કલાક તો ક્યારેક કલાક સુધી અમારે ઘણીવાર પૂ.‘મા’ની જાગ્રત દશા માટે રાહ જોઈ બેસી રહેવું પડતું. એ અલૌકિક દશામાં અમને વિક્ષેપ પાડવાની ઈચ્છા ન થતી. તે સ્થિતિને જોવામાં અમને અપૂર્વ આનંદની પ્રાપ્તિ થતી. સમાધિ જેવી એ અલૌકિક અવસ્થાને પ્રત્યક્ષ નિહાળવાનો મારી જિંદગીમાં તે પ્રથમ અનુભવ હતો. એ થાકને લીધે ઊંઘ ન હતી તે હું જોઈ શકતો. સામાન્ય રીતે આંખો બંધ કરે એટલે દસ-પંદર સેકંડમાં જ પૂ.‘મા’ દેહભાન ભૂલી જાય છે, એમ તેઓ કહેતાં. જાહેર સત્સંગમાં પણ તેઓને પરાણે મનને લય પામતું, અલૌકિક

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૪૯

દશામાં ચાલી જતું અટકાવવું પડે છે.

* ઘણી વ્યક્તિઓને પૂ.‘મા’ના ઉપવાસમાં આશ્ચર્ય થાય કે આટલા બધા દિવસ અન્ન વિના તો રહી શકાતું હશે ! પણ મને પૂ.‘મા’ની નજીક રહેવાનો જે અવસર મળ્યો તે દરમ્યાન જોયું કે પૂ.‘મા’ પોતાના રૂમમાં ખાનગી રીતે ભોજનના એવા પદાર્થો રાખતાં ન હતાં. અને જો પ્રસાદ કદાચ હોય તો તેની માત્રામાં ફેરફાર થયા વગરનો એવો જ અસ્પૃશ્ય હોય તેમ પડી રહેલો માલૂમ પડતો. ક્યારેક ફળની માત્રા ઓછી કે ખલાસ થઈ ગયેલી જોતો, તો તરત જ તે પદાર્થો બગડી ગયેલા હોવાથી કચરાની ટોપલીમાં દશ્યમાન થતા. પૂ.‘મા’ પોતાની રીતે ખૂબ જ વફાદાર રહીને ઉપવાસ કરી રહ્યાં છે. તેમને આવતાં સ્વપ્ન કે થતા અનુભવોમાં પણ એ જાગૃતિ રહે છે એમ પૂ.‘મા’ નિખાલસપણે કહેતાં.

* હું યાત્રામાં જોડાયો ત્યારે મનમાં વિચાર આવેલો કે પૂ.શ્રીની સાથે યાત્રામાં જવાનું બને ત્યારે પૂ.શ્રી પોતાની દિવ્ય શક્તિની મદદથી પ્રભુની કે પરમશક્તિની ઈચ્છાને જાણી લેતા અને તે મુજબ ક્યારે, કઈ રીતે ક્યાં જવું તે પ્રમાણે આજ્ઞા કરતા પણ પૂ.‘મા’ સાથે જઈશું તો બધું આપણી ઈચ્છા કે યોજના પ્રમાણે જ થશે એવું કલ્પેલું. પરંતુ આ યાત્રા દરમ્યાન જોયું કે, પૂ.‘મા’ પણ આવા નિર્ણયો પ્રભુને પૂછીને જ લેતાં. તમને થશે કે પૂ.‘મા’ પ્રભુની ઈચ્છાને કઈ રીતે જાણતાં હશે ? તો યાત્રા દરમ્યાન મેં જોયું, જાણ્યું તે પ્રમાણે પૂ.‘મા’ જે બાબતે નિર્ણય લેવાનો હોય તે સંકલ્પ કરી પૂ.શ્રી સમક્ષ પ્રાર્થનાભાવે બેસે (પૂ.શ્રીની તસ્વીરને પૂ.‘મા’ પૂ.શ્રી પોતે જ છે, એમ માને છે) અને તે અવસ્થા દરમ્યાન જ પ્રશ્નોના પ્રત્યુત્તરો મળી જાય. આ વિધિમાં ફક્ત ચાર-પાંચ મિનિટો જ થતી. આમ અમારી યાત્રામાં અમારે ક્યાં, ક્યારે, કઈ રીતે જવું, ત્યાં ક્યાં ઉતરવું તેની વ્યવસ્થા ઈશ્વરની સનાતન શક્તિ જ સીધી કે આડકતરી રીતે કરતી અને એ

૫૦

અધ્યાત્મ

નિર્ણયો સર્વપ્રકારે સુખદ ને કલ્યાણકારક જ થતા તે અમે જોઈ શકતા હતા. ઘણીવાર એવું પણ બનતું કે એ નિર્ણયો પૂ. 'મા'ની પોતાની વ્યક્તિગત ઈચ્છાથી વિરુદ્ધના પણ હોય છતાં પૂ. 'મા' એનો સ્વેચ્છાપૂર્વક સ્વીકાર કરી, ચુસ્તપણે અમલ કરતાં. એવું આ યાત્રા દરમ્યાન બેચારવાર અમને જોવા મળ્યું.

* પૂ. 'મા' ભજનો ખૂબ સારાં, ભાવવાહી લાખે છે. બધાંને ગમે છે. તો આપણને એમ થાય કે પૂ. 'મા' ભજનો કેવી રીતે, કયા સંજોગોમાં લખતાં હશે ? પૂ. 'મા'ના જીવનની ખુલ્લી કિતાબના એ પ્રકરણને પણ જોવાનો અવસર મને મળ્યો. અમારી ટેક્ષી હરદ્વારથી દેવપ્રયાગ તરફ ઉત્તુંગ પર્વતમાળાઓની વચ્ચેથી સર્પાકાર માર્ગો પરથી પસાર થઈ રહી હતી. ઉનાળાની ગરમીના એ દિવસોમાં પણ વાતાવરણ વાદળછાયું, શીતળ અને એકદમ સાનુકૂળ હતું. ગુરુદેવ પ્રભુની સાધનાભૂમિમાં જઈ રહ્યા હતાં. હું પૂ. 'મા'ની ટેક્ષીમાં હતો. એટલામાં જ પૂ. 'મા'ના મનમાં ભજનની/પ્રાર્થનાની પંક્તિઓ સ્ફૂરવા લાગી. પૂ. 'મા'એ મને કાગળ, પેન લઈ લખવાનો ઈશારો કર્યો. પૂ. 'મા' મોટેથી ગાતાં ગયાં અને હું લખતો ગયો. દેવપ્રયાગ પહોંચતાં સુધીમાં દસેક પંક્તિઓ લખાઈ હશે. તેના પ્રારંભિક શબ્દો હતા :

‘છોડું તુજને કદી નહીં, આશિષ દઈ દે આજ અહીં.’

વળી એક દિવસ અમે સૌ ગંગાકિનારે શાંતિથી જપધ્યાન કરી રહ્યા હતાં. તેટલામાં જ પૂ. 'મા' પ્રેરણા થવાથી કંઈક લખવા લાગ્યાં. પછી એકદમ વિરહના દુઃખનાં આંસુ સાથેની એ અવસ્થામાં અમને ગાઈ પણ બતાવ્યું. જેના શબ્દો નીચે મુજબ હતા.

‘શોધું તુજને પ્યારા પ્રભુ, કહે ક્યાં મને મળશે તું ?’

અને તે પૂરું થતાં જ એ શોધ જાણે કે પૂરી થઈ ગઈ હોય તેવી દિવ્ય અનુભૂતિ થઈ અને તે અનુભવને પણ શબ્દોનું રૂપ

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૫૧

પણ તરત જ અપાઈ ગયું. અને પૂ. 'મા' ખૂબ જ આનંદમાં આવી બીજી નવી પંક્તિઓ સંભળાવવા લાગ્યાં :

‘છોડી મુજને ગયો નથી, હવે ક્યાંય ના શોધું તને.’

* પૂ. 'મા' પોતાની સાધનાને વધુ વેગવાન બનાવવા ગંગાકિનારે આવ્યાં હતાં તેનો અર્થ એવો નહીં કે સાથે આવનાર સાધકોનું જરાય ધ્યાન ન રાખતાં. તેઓ તો 'મા' છે. 'મા' પોતાના બાળકો પ્રત્યે કદીયે ઉદાસીન બની દુર્લક્ષ કરે એવું ન બને. દરેક સાધક પોતાની સાધનાની પ્રવૃત્તિઓ નિયમિત કરે, વધારે તેનું ધ્યાન રાખતાં, કદીક માર્ગદર્શન પણ આપતાં. પોતાના ઉપવાસ ચાલતા હોવા છતાં સૌ સાધકો નિયમિત રીતે સંતોષપૂર્વકનું ભોજન લે તેવો આગ્રહ રાખતાં. અને સૌને ભોજનથી તૃપ્ત જોઈ તેઓને અપૂર્વ આનંદ અને સંતોષની લાગણી થતી. જીવનવ્યવહારની ઘણી નાની નાની બાબતોમાં સાધકોને તેઓની ભૂલો ધ્યાન પર લાવી આદર્શ બનાવતાં. ક્યારેક સાધક શારીરિક માંદગીમાં સપડાય તો 'હેડ નર્સ'ની માફક ખૂબ પ્રેમપૂર્વક સેવા કરતાં અને તે અંગે યોગ્ય માર્ગદર્શન આપતાં. તેમની અમારા પ્રત્યેની કાળજીને જોઈ, વાત્સલ્ય અનુભવી પછી તો તેઓને 'મા'ના પવિત્રતમ સંબંધ સિવાય બીજા કયા સ્થાને બેસાડી શકાય !

સંતની સાથે યાત્રા કરવા જઈએ એટલે સંતની અલૌકિક શક્તિના, જેને કદાચ ચમત્કાર કહી શકાય તેવા ઘણા પ્રસંગો આ યાત્રામાં પણ બનેલા. પૂ. 'મા'ના જીવનના, તેમના જીવનની ખુલ્લી કિતાબના તો એવાં અનેક પ્રકરણો છે. પરંતુ તે છતાં આ થોડો અંશ પણ સૌને રસપ્રદ થઈ રહેશે.

હરિ: ૐ

—શ્રી અતુલ કોટ્ટાકટર

૫૨

અધ્યાત્મ

॥ પૂ.શ્રી 'મા'ના આંતરજગતની ઝલક ॥

પૂ.મોટાનું જીવન વાંચતાં થયું હતું આવા કોઈ દિવ્ય ગુરુ મળે અને આશીર્વાદ મળે ને સૂરત પૂજ્યશ્રીના સ્વરૂપ સામે જે જે પ્રાર્થના પાંચ-સાત વર્ષ થઈ, તે બધી જ પ્રાર્થનાઓનો જવાબ માગ્યા વિના જ મળ્યો. એટલે સ્વરૂપ ચિન્મય છે એવી પ્રતીતિ થઈ તે આજ સુધી ઝાંખી થઈ નથી.

*

પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું પ્રકાશસ્વરૂપ આ શરીરની આસપાસ વીંટળાઈ, ઉઘાડી આંખે અચાનક દર્શન કરાવી, ગુરુભગવંતની કૃપા અમને સાધનાપંથે સ્થિર રાખે છે, નિત નવી પ્રેરણા આપે છે.

*

એકવાર પૂજ્યશ્રીનું દર્શન ! અમે કંઈ બોલી શક્યાં નહિ તો એમણે એક આંગળી અડાડીને લઈ લીધી, તે સ્પર્શ દિવસો સુધી સતત અનુભવાયો. સ્મૃતિ નહિ, અનુભૂતિ !

*

હરિની હાટડી પ્રકાશરૂપે મળી છે.

*

દિવ્ય આકાશવાણી સાંભળી ભય નથી લાગ્યો. અખંડ આનંદ સાથે સ્વીકાર.

*

'સ્વર્ગારોહણ'માં એક સંતનું દર્શન. 'મા'ને આવકારતા હોય તેમ એ કહે છે : 'આ ભૂમિ પર આપે કૃપા કરી છે.' ને 'મા' એમની પાસે જઈ, એમને પ્રણામ કરે છે.

*

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૫૩

૭/૭/૮૮ના રોજ લોસ એન્જલસમાં પૂજ્યશ્રી અવકાશમાં વિરાટસ્વરૂપે ઊભા છે. એમના આખા તનમાંથી વાણી પ્રવાહિત થઈ રહી છે. 'મા' એ દિવ્યવાણી લખવા માંડે છે, ત્યાં જ એ લખાણ અદૃશ્ય ! પંદર મિનિટ પછી દર્શન ને વાણી ફરી ! છેલ્લું વાક્ય : 'હું તો સાથે જ છું.' પરદેશમાં રોજ સવારે ૬.૩૦ થી ૭.૩૦ બાગમાં 'મા'ની પાછળ ચાર-પાંચ ભક્તો માળા કરતાં ચાલતાં હતાં. ત્યાં એક વ્યક્તિ અચાનક આકાશમાંથી ઊતરી, 'મા' પાસે આવી જતી રહે છે. ડર નથી લાગતો 'દિવ્યને દિવ્યતા જોવાનું મન થયું હશે.'

*

ભાઈની દીકરી મીનાક્ષી સૂતેલી પેટીમાંથી જીવંત થઈને વીંટાઈ ગયેલી 'મા'ને પ્રકાશરૂપે ! ખૂબ ખૂબ આનંદમાં હતી.

*

એકવાર ડાબા ગાલ પર દિવ્ય મૂઠું સ્પર્શ થતાં 'મા'ના રોમેરોમમાંથી 'બનો પ્રેરણા સૌની' શબ્દો ઝંકૂત થયા.

*

'૮૭માં વિયેટામાં ભગવાન વિષ્ણુના મંદિરના ધુમ્મટમાં નૃત્ય કરતા પ્રભુનું સ્વરૂપ 'મા'એ જોયું.

*

સારનાથના જૈન મંદિરમાં નાની કાળા રંગની પ્રતિમાનું દર્શન થતાં, દેહાતીત-કાલાતીત થતાં શંકરની શ્વેત પ્રતિમા પછી બુદ્ધનું શ્વેત સ્વરૂપ પછી પરમ શાંતિ !

—સંકલન

૫૪

અધ્યાત્મ

॥ કબીરજીનું અનોખું તત્ત્વચિંતન ॥

‘એક રામ દશરથકા બેટા
દૂજા રામ ઘટઘટમેં બૈઠા
તીજે રામકા સકલ પૈસારા
ચૌથા રામ હૈ સબસે ન્યારા’

એક રામ સ્થૂળ શરીરરૂપ ધારણ કરે છે.

બીજા રામ સૂક્ષ્મ શરીરરૂપે બધા જીવોમાં વાસ કરે છે.

ત્રીજા રામ કારણ શરીરરૂપે બધે પ્રસરે છે, જેના મૂળમાં અહમ્વૃત્તિ છે.

ચોથા રામ આત્મારૂપે છે, જે બધાથી અલગ છે.

દરેક મનુષ્ય સ્થૂળ શરીર હોય છે. શરીરથી અતિરિક્ત કશું ન જાણતા લોકો પશુકોટિએ રહે છે. આ તેની સત્ય તરફની યાત્રાનું પહેલું ચરણ છે.

યાત્રાના બીજા ચરણમાં તે સત્ય વિશે વિચારે છે, વિચારક બને છે.

યાત્રાના ત્રીજા ચરણમાં તે સાધક બને છે, વિચારનું મૂળ સ્ત્રોત ખોજવા તૈયાર થાય છે.

યાત્રાના આરંભના ત્રણ ચરણમાં મનુષ્ય મિથ્યાતત્ત્વથી ભરચક, જૂઠ્ઠની દુનિયામાં જૂઠા ઉદ્દેશો સાથે તાદાત્મ્ય કરી; તંદુરસ્તી, પ્રગતિ, ધનપ્રાપ્તિ, પ્રતિષ્ઠા, પદ પાછળ ભાગતો રહે છે.

પણ પછી એનું મિથ્યાતત્ત્વ ઓળખી, ક્ષણભંગુરતા જાણી, દાર્શનિક અભિગમ અપનાવી, અસલી તત્ત્વ ‘આત્મા’ તરફ અભિમુખ બને છે. આ અસલ સત્યની પ્રાપ્તિથી જ મનુષ્ય જીવન કૃતાર્થ બને છે. આ જ તો એના જીવનનું પરમ લક્ષ્ય છે.

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

—સંકલન

૫૫

॥ ભારતીય શિષ્ટાચાર ॥

મોટાંઓને સદાય ‘આપ’ કહેવા, ‘તમે’ નહિ.

સવારમાં ઊઠતાં જ પહેલવહેલાં વડીલોને સામનો થાય ત્યારે, તથા સૂતાં પહેલાં તેમનાથી અલગ થતા સમયે તેમને પ્રણામ કરવા. ઘણાં ઉચ્ચ કુટુંબોમાં સંધ્યા સમયે જ્યારે દીવાબત્તી કરવામાં આવે છે, ત્યારે પણ પ્રણામ કરવાનો નિયમ છે.

જો કોઈ નવા આદમીનો પરિચય કરવામાં આવે તો તેને પ્રણામ કરો.

ઈલાચથી વગેરે અથવા કોઈ પ્રકારની ભેટ જો કોઈ આપે તો તેને પણ પ્રણામ કરો. પ્રણામ કરતી વખતે હાથમાં કોઈ ભળતી વસ્તુ રાખવી નહિ. વળી પ્રણામ કરતી વખતે શાંતિ અને વિનય રાખો.

કોઈ વડીલ બોલાવે તો ‘શું છે?’ ‘હું’ એવું ના બોલો, પણ ‘જી’, ‘જી હા’ એમ કહો. બંગાળીઓ એવે સમયે ‘આજ્ઞા’ અને રજપૂતાનામાં ‘હુકમ’ કહે છે.

લોકોને બોલાવવા, પત્ર લખવામાં અથવા તેમની ચર્ચા કરવામાં તેમના નામની પહેલાં શ્રી, શ્રીયુત, પંડિત, બાબુ, મહાશય કે મોલવી જે યોગ્ય હોય તે અવશ્ય મૂકવું.

પોતાના નામની આગળ ‘પંડિત’ શબ્દ મૂકવો નહિ.

પોતાથી મોટા હોય તેમની તરફ બને ત્યાં સુધી પીઠ કરીને બેસવું અગર ચાલવું નહિ.

પોતાના ગુરુ કે પિતા આદિની સાથે ચાલવાનું હોય તો તેમનાથી એકબે ડગલાં પાછળ રહેવું. જો એઓ પાછળ હોય તો રસ્તો આપીને તેમને આગળ જવા દેવા. જો તેમના હાથમાં કોઈ બોજો હોય તો તે બધો અથવા તેમાંનો થોડો ભાગ પોતાના હાથમાં ઉઠાવી લો. કોઈ દરવાજામાં દાખલ થવાનું હોય તો પ્રથમ તેમને જ દાખલ થવા દો. જો દરવાજો બંધ હોય તો આગળ જઈને તેને ખોલી આપવો અથવા જરૂર લાગે તો અંદર દીવાબત્તી પણ કરી આપવી.

જો દરવાજા ઉપર પડદો નાખેલો હોય તો જ્યાં સુધી મોટેરાં અંદર જાય ત્યાં સુધી તે પડદાને ઝાલી રાખો.

કોઈ કામ સાથે મળીને કરવાનું હોય તો જે નાનો હોય તેણે

૫૬

અધ્યાત્મ

સૌથી પહેલાં તૈયાર થઈ જવું જો બંને સાથે તૈયાર થાય તો તો સારું, પણ પોતાને માટે વડીલને ખોટી થઈ રહેવું પડે તેમ કરવું નહિ.

કોઈ મોટા હોય અને તે કોઈ દૂરના આદમીને બોલાવવાનું કહે તો તમારે તેમાં જરાએ રક્કક ન કરવી, પણ જરા આગળ જઈને બોલાવી લાવવો અને જો કોઈ મોટાંને બોલાવવા હોય તો દોડીને પાસે જઈને બોલાવો.

કથા, વ્યાખ્યાન કે ભજનની વયમાંથી ઊઠવું નહિ; છતાં ઊઠવું જ પડે તો જે પ્રસંગ ચાલી રહ્યો હોય કે ભજન ચાલતું હોય તેને પૂરું થવા દો. જો વયમાં ઊઠી જાઓ તો એમ જણાય કે તમારામાં પૂરતી સબૂરી નથી. વયમાં ઊઠ્યાથી પોતાની અધીરાઈ પ્રગટ થાય છે તથા બોલનારા વિદ્વાન અથવા ગાનારનો એક પ્રકારનો અનાદર થાય છે.

વ્યાખ્યાન તથા કથા આદિમાં વાતો બહુ ન કરવી; જેઓ પાછળથી આવે તેમણે પાછળ બેસવું જોઈએ અને આગળ બેસવાની કોશિશ ન કરવી; જેને ખાંસીનો રોગ હોય તેણે કથા, વ્યાખ્યાન આદિમાં બેસીને વિદ્વ નાખવું નહિ જોઈએ, તેમજ તેમાં ઊંઘવું પણ નહિ.

જો આપણે કોઈ ચબૂતરા ઉપર ઊંચી જગા ઉપર ઊભા રહીએ અને પછી નીચે ઊભેલા કોઈ મોટાની સાથે વાતચીત કરવી હોય તો નીચે ઊતરીને કરવી જોઈએ.

પોતાથી મોટા હોય તેમની સાથે વાત કરવી હોય તો ઊભા થઈને વાત કરવી અને તેમાં જો તે પોતે ઊભા હોય તો તો ખાસ કરીને ઊભા થઈને વાત કરવી.

પોતાથી મોટાની સાથે કે મહેમાનની સાથે ગાડીમાં બેસવું હોય, તો તેમનાથી ડાબી બાજુએ બેસવું અથવા તો તેમની સામી બાજુએ બેસવું.

તે બીજી ગાડીમાં બેઠા હોય ને તેમની સાથે વાત કરવી હોય તો નીચે ઊતરીને કરવી; તેમાં પણ જો તે પોતે ગાડીમાંથી નીચે ઊતરે તો તો આપણે જરૂર ઊતરવું.

કોઈ મોટા અગર મહેમાનો ઘેર આવે તો તેમનું સ્વાગત ઊભા થઈને કરવું તથા તેઓ જ્યાં સુધી બેસે નહિ ત્યાં સુધી બેસવું નહિ; વળી જ્યારે તેઓ જવા માટે ઊઠે ત્યારે પણ તેમને દ્વાર સુધી

વળાવવા જવું. જો કોઈ પ્રેમથી આપણને મળવા આવે તો આપણે પણ તેમને અવશ્ય મળવા જવું.

કોઈ મોટો માણસ કે અતિથિ આપણા ઘરની રીતિથી વિપરીત વ્યવહાર કરી બેસે તો તેના ઉપર હસવું નહિ.

ભોજન અથવા જળપાનના સમયે કોઈ અતિથિ, વિદ્વાન કે સંન્યાસી આવી જાય, તો તેમને ભોજન માટે પ્રાર્થના કરવી.

જો કોઈ મોટા અગર અતિથિ આપણે ત્યાં ભોજન કરે તો તેને પોતાના હાથે પીરસવું એજ યોગ્ય છે અને તેના જમ્યા પછી ભોજન લેવું. તેના પહેલાં કદી પણ ખાવું નહિ જોઈએ. જો સાથે બેસીને જમવાનું હોય તો પ્રથમ ભોજન અતિથિની સામે રાખવું. જો થાળીઓ નાનીમોટી હોય તો મોટી થાળી અતિથિને આપવી અને નાની પોતે લેવી. જો ઘણા લોકો સાથે ખાવા બેઠા હોય, તો તમે સૌથી પહેલાં જ ખાવા માંડતા નહિ. બીજાઓને જ પ્રથમ ખાવા દેવું.

મહેમાનોની સાથે બેસીને ખાવામાં ઉતાવળ ન કરો, પણ ધીમે ધીમે તેમની સોબત કરો. ભોજન પતી રહ્યા પછી જાતે તેમને ઈલાયચી, લવિંગ વગેરે તાસકમાં રાખીને આપો.

જો કોઈ ઈલાયચી વગેરે સામે રાખે તો તેમાંથી બે એક દાણા લેવા, પણ બધા ન લેવા.

ગુરુ, માલિક તથા મોટાંઓ વગેરેનાં આસનો ઉપર, તે ખાલી હોય તો પણ બેસવું નહિ.

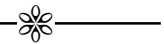
જેના મહેમાન બનો તેમના ભોજનનો સમય પૂછી લેવો અને તે સમયે તેમની સાથે ખાવું. ન ખાવું હોય તો પહેલેથી જ કહી દેવું.

કોઈ મિત્રની સાથે અજાણ્યો આદમી આવી જાય, તો અજાણ્યા આદમી તરફ ઈશારો કરી તેને પૂછવું કે, ‘એઓશ્રી કોણ સજજન છે?’ મુસલમાન લોકો પૂછે છે કે, ‘આપકી તારીફ?’

સારા માણસ વચ્ચે ઉચિત સ્થાને ‘કૃપા’ શબ્દનો પ્રયોગ છે; જેમકે, ‘કૃપા કરીને બેસો,’ ઈત્યાદિ.

—સૌજન્ય સ્વીકાર

(‘કુમાર’ના એક અંકમાંથી સાભાર)

॥ એક અલૌકિક અનુભવ અને બે કાવ્યો ॥

એક સમય જીવનમાં એવો આવ્યો કે નોકરી બદલી અને હવે સ્વ-વિકાસ માટે ભાવનગર છોડવું એ જરૂરિયાત બની. પ્રાર્થનાનો પ્રવાહ અને અથાક પરિશ્રમના જોરે મને જે જોઈતું હતું તે વડોદરા શહેર અને ત્યાંની એક સારી કંપનીમાં મારો પ્રથમ ઈન્ટરવ્યુનો ફોન આવ્યો. આ મારી વડોદરાની પહેલી મુલાકાત હતી.

પૂજ્યશ્રી 'મા'નો એક ધન્યક્ષણે ફોન આવ્યો ને આવી રીતે વડોદરા ઈન્ટરવ્યુ માટે જવાનું છે એવી વાત મેં કહી, 'મા' કહે, "સરસ, એક ડગલું આગળ તો વધ્યા."

સમય અને તારીખ નક્કી હતા એટલે હું વડોદરા પહોંચી ગયો. ઈન્ટરવ્યુ સારો ગયો. એક કસોટી પૂર્ણ કરી લગભગ બપોરના બે વાગ્યે હું બહાર નીકળ્યો. મેં મહિનાની ગરમી, બપોરનો સમય, પાણીની બોટલમાં પાણી નહિ અને સવારથી અન્નનો દાણો પણ મોઢામાં નહિ, ભૂખ પણ લાગેલી, આવી કપરી પરિસ્થિતિમાં હું સ્ટેશન જવા માટે રીક્ષા શોધી રહ્યો હતો. ઘણો સમય થયો પણ એ કાળજાળ ગરમીમાં રીક્ષા મળે નહિ. ચાલતો-ચાલતો મુખ્ય માર્ગ પર આવ્યો. પણ પરિસ્થિતિ એની એ જ. થાક્યો, કંટાળ્યો, શહેર નવું, માણસો નવા, ન કોઈ ઓળખે, ન કોઈ જાણે કહેવું તો કોને કહેવું? ને અંતે વિચાર્યું કે ચાલતો થાઉં. પ્રભુકૃપા થશે તો રીક્ષા મળી જશે. ને મનમાં સહજ પ્રાર્થના થઈ કે હે 'મા' પ્રભુ સતત રક્ષા કરજો.

હજી હું થોડું ચાલ્યો ત્યાં અચાનક એકિટવા પર ઝોમેટોનું ટી-શર્ટ પહેરેલા લગભગ સાઈઠ વર્ષ આસપાસના એક કાકા મારી પાસે આવ્યા. મને કહે ભાઈ ક્યાં જવું છે તમારે. મેં કહ્યું સ્ટેશન. તો કશું જ વિચાર્યા વગર મને કહે. ચાલો મૂકી જાઉં. ને વળી હું પણ થાકેલો, કંટાળેલો કશું જ વિચાર્યા વગર બેસી ગયો એમની પાછળ. પણ પછી યાદ આવ્યું કે આ અજાણ્યા શહેરમાં એમ કેમ વિશ્વાસ મુકાય. એટલે મેં ફોનમાં મેંપ શરૂ કર્યો. રસ્તો સાચો ચાલતો હતો ને વાતો પણ થોડી થઈ. જોત-જોતામાં તો એમણે મને સ્ટેશને ઉતારી દીધો ને વળી મને ખૂબ ભૂખ લાગેલી એટલે નજીકમાં સારી હોટેલ કઈ છે એ પણ બતાવી દીધી. મેં સહજ ભાવે પૈસા કેટલા આપું એમ પૂછ્યું. તો એ વડીલ કહે, "ના ના એમાં શું પૈસા હોય. મેં તો પણ નીચે જોઈ પાકીટમાંથી રૂપિયા આપવા કોશિશ કરી. પરંતુ એટલી વારમાં તો એ વડીલ જતા રહ્યા. મેં ચારે તરફ રસ્તા પર જોયું તો કોઈ દેખાય નહિ. મને તો આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. અજાણ્યું

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૫૯

શહેર. અજાણ્યા લોકો ને એમાંય વળી કળિયુગમાં આવી મદદ કોણ કરે? સારું પ્રભુકૃપા-એવું માની હું તે વડીલે બતાવેલ હોટલમાં જ જમ્યો."

જમવા બેઠો ત્યાં જ મારો ફોન રણક્યો. જોયું તો ફોન 'પૂજ્ય શ્રી 'મા'નો હતો. પૂજ્યશ્રી 'મા'એ ઈન્ટરવ્યુ વિશે બધી જ વાત સાંભળી. પણ અંતે મારી સાથે બનેલી ઘટના મારાથી રહેવાયું નહિ ને મેં 'મા'ને કહી સંભળાવી. સાંભળતાં સાથે જ 'મા' ખડખડાટ હસવા લાગ્યા. હું હજી એ જ વિચારમાં ખોવાયેલો ને 'મા' હાસ્યની સમાપ્તિના સમયે એટલું જ બોલ્યા કે, 'રૂચિતભાઈ તમે એ વડીલને ઓળખી ન શક્યા? ન ઓળખી શક્યા?' એમને.' આ શબ્દો હું ક્યારેય નહિ ભુલી શકું. કેવી કૃપા એ પરબ્રહ્મ પૂજ્યશ્રી 'મા' પ્રભુની !

*

॥ ઈશ્વર જેવી કોઈમાં અમીરાત હોતી હશે ॥

આશની કોઈ દવા હોતી હોતી હશે ?
વિશ્વાસ જેવી કોઈનામાં તાકાત હોતી હશે ?
ધૂજાવી નાખે પાયા આ સંસારના
એ સંસ્કાર જેવી કોઈ ખમીરાત હોતી હશે ?
હયમચાવી દે જીવનની ઘટમાળ
સમય જેવી કોઈ સજાવટ હોતી હશે ?
અંતે તો સહારો બધાંનો એક જ છે અહીં
ઈશ્વર જેવી કોઈમાં અમીરાત હોતી હશે ?

*

॥ ઈશ્વર કણ-કણમાં છે ॥

સાચું કહું, એક વાત મનમાં છે,
ઈશ્વર જાણે કણ-કણમાં છે,
હાર માનવાનો સવાલ જ ક્યાં,
વસેલો એ દેવ જન-જનમાં છે,
બસ દોડવાનું સમય સાથે,
શક્તિ એની આ તનતનમાં છે,
વહેતું રહે પ્રાર્થનાનું ઝરણું,
તો ઈશ્વર જાણે રજ-રજમાં છે.

❀

—શ્રી રૂચિત પંડ્યા

૬૦

અધ્યાત્મ

॥ બે કાવ્યરચનાઓ ॥

॥ આથમતો દિવસ ॥

આ મંદિરને જોઈ થાય
કે આ શરીર પણ મંદિર જેવું થઈ જાય તો કેવું !
આ વહેતા નીરને જોઈ થાય
કે જીવન પણ એવું વહી જાય તો કેવું !
આ આથમતા સૂરજને જોઈ થાય
કે દરેક સમસ્યા પણ આથમી જાય તો કેવું !
આ સરી જતા પવનને જોઈ થાય
કે આ સમય પણ સરી જાય તો કેવું !
આ ઊડતા પંખીને જોઈ થાય
કે હું પણ ગગનમાં ઊડી જાઉં તો કેવું !

॥ શા માટે ? ॥

શા માટે તું બીજાનો ચોકીદાર બને છે ?
પોતે પોતાનો જ ચોકીદાર બની જા.
શા માટે બીજાને સમજાવે છે ?
પોતાને જ સમજાવીને તરી જા.
શા માટે બીજામાં ખામી નિહાળે છે ?
પોતાની ખામી શોધીને સરી જા.
શા માટે બીજામાં ડૂબવાનો પ્રયત્ન કરે છે ?
પોતાનામાં જ ડૂબીને ખોવાઈ જા.
શા માટે બીજાને ખુશ રાખવા મથે છે ?
પોતાને ખુશ રાખીને, જીવન જીવે જા.

—શ્રી પુણ્યા ઉપાધ્યાય

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૬૧

॥ જે દિન મરણ આવશે મુજ દ્વારે ॥

મરણ જે દિન સંધ્યા સમયે પધારશે તવ દ્વારે
તે દિન શાં શાં ધન દેશે તું તેને ઉપહારે ?
પ્રાણસભર અસ્તિત્વ મારું
ધરી દઈશ આ જીવન સારુ.
ખાલી હાથ વિદાય કરીશ ના આંગણથી હું મારે
જે દિન મરણ આવશે મુજ દ્વારે
કંઈ કેટલી શરદ વસંત રાત,
કંઈ કંઈ સંધ્યા, કંઈ પ્રભાત
જીવનપાત્રમહીં મુજ નિશદિન જે જે રસ નિત વરસે
કંઈક ફલે, કંઈ કંઈ ફૂલભારે
હૃદય મારું ઊભરાઈ જાયે
સુખદુઃખ કેરા તડકાછાંયાના કૈંક વિધવિધ સ્પર્શે
છે જે કશુંયે મારું સંચિત ધન
આટલા દિવસો કેરું આયોજન
અંતિમ દિવસે મૃત્યુને ચરણે એ ધરી દેવા મારે
જે દિન મરણ આવશે મુજ દ્વારે

—કવિવર રવીન્દ્રનાથ ટાગોર

(અનુ. શ્રી પ્રસાદ બ્રહ્મભટ્ટ)

૬૨

અધ્યાત્મ

॥ ‘स्वर्गारोહण’नां प्रत्यग्न पुष्प ॥

‘हरि’नाम सतत वंयातुं रહે, ગવાતું રહે, સંભળાતું રહે, તો તે પેલે પાર અરે ! એના નામની તો માળા હાથમાં ફરતી રહે છે. ૧૦૮ મણકામાં એનાં ૧૦૮ સ્વરૂપો રમતાં રહે છે. એટલે જ નામનો મહિમા જીવને સતત યાદ રહે; માટે કેટલાક ઉત્તમ ઉપાય છે.

*

સતત નામ વંચાય, લખાય, ગવાય, સંભળાય, નામના પ્રત્યેક અક્ષર જાણે દૈવી અગ્નિના તણખા ! એક જ તણખો પૂરતો છે. વિષયવનને ભસ્મીભૂત બનાવવા !

*

નામમાં દાહક શક્તિ છે. નામમાં તારક શક્તિ છે. નામ જ આધાર છે.

*

‘ૐ યોગેશ્વર રક્ષમામ્’ની બૂમ પડે એટલે તે તરત જ, જેની બૂમ પડે તે હાજર. પોકારો એટલે પડખે ! પ્રત્યક્ષ !

*

નાનકડી કીડીના ઘરે બધાં ખાંડ ને લોટ વેરી જાય. જ્યારે હાથી બનીએ તો મહાવતના અંકુશ ખાવા પડે.

*

સંસારી ભવનો ઘણાંબધાં પણ પ્રભુ પોતાનું મંત્રનું ભવન છોડીને ક્યાંય જતા નથી. એટલે એ મંત્ર આમંત્રણપત્રિકા છે.

મંત્ર એક રીતે જીવન જીવવાનો સંગાથ છે. તમે એકલા આવ્યા ? હા, ‘મા’. ‘અરે ! ખોટું બોલો છો. તમારા હાથમાં તો

ડિસેમ્બર : ૨૦૨૨

૬૩

ગૌમુખી છે. દરેક માળા, દરેક મણકામાં એનો નિવાસ છે. એ જ તો તમારો સંગાથ છે.’

*

મંત્ર જ શક્તિ ને મંત્ર જ સ્ફૂર્તિ ! મંત્ર જ ધ્યેય ને મંત્ર જ ઈષ્ટ. મંત્રનું જ સામ્રાજ્ય ‘મા’ના મસ્તકે ચાલી રહ્યું છે.

*

પ્રત્યેક વિશેષતામાં હરિનો વાસ છે. ને હરિની હાશ પથરાયેલી છે.

*

સાચા ગુરુને મકોડાની જેમ ચોંટી રહેવું. અઘરું છે. આડાઅવળા જઈને, ઘવાઈને રડતાં આવે, ને મલમપટ્ટી ‘મા’ જ કરે ને ! સમર્થ સંત મળ્યા છે તો માણી લો. પામી લો. પ્રકાશના પંથમાં બધું જ મળે છે.

*

આ ધરતીના કણકણમાં પરમાત્મા સોડ તાણીને સૂતા છે. કરો પુરુષાર્થ અને પામો પ્રસાદ.

*

શ્રદ્ધાનો દીપ મન-અંતર પ્રગટેલો હશે તેનું સતત રક્ષણ થતું રહે છે.

*

સમર્થનું શરણ હોય તેને ત્રિલોકે પણ ભય ના હોય. આપણે ક્યાંય પણ એકલા નથી હોતા. સતત પ્રભુની હાજરી છે એમ માનીને જીવવું.

—સંકલન

૬૪

અધ્યાત્મ